

Rus Eğitiminde Batılılaşma Çabaları Ve Reformlar

Mustafa Ergün
Afyon Kocatepe Üniversitesi
ergun@aku.edu.tr

Özet

Bu çalışmada, Rusya'nın Batılılaşmasının eğitim alanı ana hatlarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tarihte mucizelerden ziyade normal gelişimi yakalamak önemlidir. Rusya'da herşeyin Büyük Petro ile başladığı anlatılır. Oysa tarihi olayları iyi analiz ettiğimizde Petro'nun Rus Batılılaşmasında önemli bir kişi olduğu, ama herşey olmadığı ortaya çıkmaktadır. Petro'dan önce Batılılarla Rusya'nın önemli ilişkileri olmuştur ve Rusya'da Batılılaşmaya hazır bir zemin oluşmuştur.

Büyük Petro ve ondan sonra gelen kadın yöneticiler çağı (18.yüzyıl), Rusya'nın Avrupa ile bütünleşme ve kaynaşmasının başladığı dönemdir. Çok yönlü bir Batılılaşma başlamıştır. Bu hareket 19.yüzyılda da devam etmiş ve Batıdaki olumlu ve olumsuz her gelişme Rusya'da da yankı bulmuştur. 18.yüzyıl sonunda bir dünya devleti olan Rusya, 19.yüzyılda bilim ve sanat hareketlerinden sanayileşme alanına kadar dünyanın lider devletlerinden biri olmuştur. Ancak 20.yüzyıl başlarındaki Ekim Devrimi ile Rusya Batı dünyası ile karşıt konuma geçmiş, II.Dünya Savaşından sonra Batıdan kopma tamamen netleşmiştir. Aradan yüzyıla yakın zaman geçmesine rağmen, Batı ile Büyük Petro zamanında kurulan yakın ve hatta içiçe ilişkiler bir daha kurulamamaktadır.

Bu makalede Rus eğitiminin Batılılaşması yüzyıllar temelinde ve orada da önemli yöneticiler dönemleri alt başlıklara ayrılarak incelenmiştir. 20.yüzyıl ise çarlık dönemi, Sovyet dönemi ve Sovyet sonrası olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Batılılaşma, Büyük Petro, Büyük Katerina, eğitim, modernleşme, üniversite

Abstract

In this article, westernization of Russian education tried to evaluate within its outlines. In the history it is more important to archive normal development instead of miracles. It is told that every modern development start with Peter the Great in Russia. When we analyze with all aspect it is clear that Peter the Great was an important person in westernization of Russia but not everything. Before Peter the Great there were many important relationships between West and Russia and background for westernization took shape in Russia.

In the Age of Peter the Great and other Empresses Period (18th century) Russia started to integrate and unite with Europe. Westernization in all areas was started. This movement continued during the 19th century and every positive and negative development in Europe echoed in Russia at the same time. Russia has become a world state in the 18th century, and as a world state it had a leading role in science, art and industrialization in the 19th century. But in the beginning of 20th century with the October revolution Russia came in an opposite position with Europe, after the World War II separating from West became clear. In spite of centuries past, tight and friendly relationship within Russia and Europe from the time of Peter the Great cannot be built.

In this article westernization of Russian education is examined in the eighteenth, nineteenth and twentieth centuries and important periods are described in subdivisions. 20th century is examined as Tsarist period, Soviet period and After Soviet period.

Key Words: *Russia, westernization, Peter the Great, Catherine the Great, education, modernization, university.*

Giriş

Ülkemizde mukayeseli tarih çalışmaları çok azdır. Belli kişiler, belli dönemler, belli alanlar veya zaman dilimleri alınarak bu konuda ayrıntılı çalışma yapılır. Bu çalışmalar da insanın belli bir alanda bilgi sahibi olmasını sağlar ama “fikir geliştirmesini”, sağlam bir bakış

açısına sahip olmasını, gelişmelerin yönünü görme becerisi geliştirmesini sağlamaz. Bu ancak bütüncül ve sağlam verilere dayalı mukayeseli çalışmalarla sağlanabilir.

Bu durum eğitim tarihimiz açısından da böyledir. Sadece kendi eğitim tarihimizi, onun da belli dönemlerini iyi biliriz. Burada bilgi sahibi birçok insanımız vardır ama bu bilgiler fikre dönüştürülemez. Bilgilerin fikre dönüşebilmesi için genişliği ve derinliği olan bir potada eritilmesi gerekir.

Bu nedenle Türk eğitiminin modernleşmesi (Batılılaşması) çabalarını daha sağlıklı değerlendirebilmek ve gelişmenin yönü ve metodu hakkında sağlam fikirler oluşturabilmek için, bize yakın ve birçok açılardan benzer olan Rusya'da eğitimin Batılılaşmasına kısa bir göz atmak istedik.

Ruslar ve Türkler, Rusya ve Türkiye birçok özellikleriyle birbirlerine benzerler. Tarihte de benzer idiler, bugün de benzerler. "Rusya, Türkiye'nin aynası gibidir." (Alev Alatlı) Bunlara bazı örnekler verilecek olursa; her ikisi de sıkı yönetim ister. Onları sert bir şekilde yönetecek, bazen cezalandıracak bir baba. Bu yüzden iki toplumda da baskı rejimi kolay kuruluyor. Türkler kendilerini "en iyi" ve "en temiz" müslüman, Ruslar "gerçek" hıristiyan olarak görüyor. Tanrı hıristiyanlar içinde en çok Rusları seviyor. Rusya "Kutsal Rusya" olarak adlandırılıyor. Hem Osmanlı hem de Rusya Bizans'ın devlet-din bağıllığı geleneği üzerine gelişti. Dini müzikte enstrüman kullanmayı günâh saydılar. Ya dine aşırı taraftar ya da karşıdılar. Din marjinal grupların yaşayış biçiminden bütün toplum kültürünü belirleyen bir güç haline gelmiştir. Ruslar ve Türkler Allah'a inanırlar, güvenirlir; ama kendilerine ve birbirlerine güvenmezler.

Rusya'nın geçmişinde -bizdeki yeniçeriler gibi- muhafız alayı subaylarının (Guard officers) saray devrimi yaparak imparatoru değiştirme hareketleri oldu. Bu "gelenek" I. Alexander'ın ölümüyle sona erdi.

Rusya da Türkiye gibi Batıdan oldukça farklı bir toplum, farklı bir gelişme yolu izlemiş. 989'da Pres Vladimir'in emriyle Kiev Rusları, Rum Ortodoks inancını benimsedi. Bu, Rusya tarihinin en önemli olayıdır. Rusya, Katolik Avrupa'dan ayrılmıştır. Daha sonra İstanbul Ortodoks patrikliğinden de ayrılarak kendine has bir dini inanış ve ibadet sistemi kurmuştur¹. Bu yüzden Rusya, Avrupa katoliklerinin yaptığı Rönesans (ve Reformu) yapamadı. Rusya'nın Batıdan farklı bir tarihi vardır. Rönesansı, Reformu, Roma kanunları yoktur. Dolayısıyla onun modernleşmesi Batıdan farklı bir yol izleyebilir. Chaadayev, Rusya'nın batı tecrübelerini kendi realitesine uydurması gerektiğini söylüyordu. Ona göre Rusya'nın geçmişi boştu.

Rusya'da asiller Batıdaki kadar halktan uzaklaşmadı, şatolara çekilmedi, onların arasında yaşadı². Rusların batıdan farklı inançları, korku ve heyecanları, görünüş ve mizaçları var. Ancak buna rağmen öyle bir zaman geldi ki, aristokratlar bütün biçimleriyle Batı kültürünü yaşamaya başladılar. Bu da halk ile aydın kültürünün birbirinden farklılaşmasına neden oldu. Batılılaşmaya karşı çıkıp bunun Rusya değerlerini yıkacağını savunanlar da oldu (Moskova Üniversitesi Rus edebiyatı hocası Shevyrev gibi).

¹ İstanbul'un fethinden sonra Rusya kilisesi Rum kilisesinin denetiminden kurtuldu. Moskova "Üçüncü Roma" olarak ilan edildi. Moskova metropolitliği patrikliğe yükseltildi.

² Ancak Avrupa'nın iki büyük devriminden birini Fransızlar, diğerini Ruslar yaptı; Fransızlar aristokratlara karşı burjuva devrimi, Ruslar burjuvalara karşı "işçi" devrimi yaptılar.

Hem Rusya’da hem Türkiye’de reformlar genellikle “saray devrimleri” tarzında yapıldı. Rusya Batılılaşma döneminde asla tam Avrupa gibi olmak istememiştir. Batılılaşmayı âdeta kerhen kabul etmiştir ve her zaman Rus aydınları içinde Batılılaşma karşıtları olmuştur³.

Rusya’da Batı geleneğinden farklı bir bilim ve laiklik gelişmesi oldu. Deneysel araştırmalardan çok teorik bilgi alanında gelişme oldu. Bilim yerine kullanılan “nauka”, batıdaki deney, metot, akıl yürütme gibi dayanakları olan bilimden farklıdır. Rusya, dinde olduğu gibi bilimde de Batıdan farklı bir kültür oluşturmuştur. Ruslar bilime de Rus kişiliği, Rusya atmosferini yansıtmışlardır.

Rusya ve Türkiye, Batılılaşma kamçısını hep üstlerinde hissetmişlerdir. Dayak yiye yiye, dövüle dövüle “batılılaşmışlardır.” Dolayısıyla her iki ülkede de Batılılaşma sık sık zora başvurularak gerçekleştirilmiştir. Bu zorlamada Rusya elbette ki Türkiye’deki baskılardan çok, vahşet derecesine yükselmiştir.

Buna rağmen Rusya’nın modernleşme çabaları ve Batılılaşmasını iyi incelemek, bizim açımızdan çok yararlı olacaktır. Biz nerede geç kaldık, nerede yanlış yaptık, nerede daha doğru yaptık analizleri daha sağlıklı yapılacak; toplumsal gelişmemizin geleceği daha iyi planlanabilecektir.

Çarlık Dönemi modernleşme çabaları: “Batı” tipi bir toplumun kurulması

Ruslarda eğitim belki büyük ölçüde misyoner Kril ve Methodius’un Kril alfabesini oluşturmasıyla başladı. Vladimir zamanında ortodoks hristiyanlık bütün Rusya’da yayıldı. Bilge Yaroslav zamanında (1019-1054) oldukça sistematik bir eğitim kuruldu. Ama Altınordu devleti egemenliğindeyken (1237-1480), Rusya Batıdan bir hayli uzaklaştı.

Batı ile ilişkiler, İtalya’dan teknisyen ve sanatçılar ve Almanya’dan birçok göçmen getirerek getirerek, III.İvan zamanında (1462-1505) kurulmuştu. IV. “Korkunç” İvan (1533-1584), İngiltere ile ticareti geliştirdi. 16.yüzyılda Çar Boris Godunov İngiltere, Fransa ve Almanya’ya birçok öğrenci gönderdi ve Batıdan uzmanlar getirtti. Ta o zamanlarda Moskova’da Batı ile ilişkileri geliştiren bir yabancı yerleşim (Nemetskaya Sloboda) oluştu. Çar Michael zamanında da Oxford ve Cambridge Üniversitelerine öğrenciler gönderildi. Almanya, Hollanda ve İskoçya’dan bilim adamı, askeri uzman ve tüccarlar getirildi.

Rusya’nın Batılılaşması Büyük Petro ile başlatılıyor gözükse de, ondan önce Rusya’nın doğu Ukrayna kısımlarını denetim altına almaları ve oradaki Polonya etkisiyle Katolik Avrupa’nın düşünce akımlarının Rusya’ya girişinin başladığı görülmektedir. Polonya ve orta Avrupa’da hâkim olan fikirler Kiev üzerinden Rusya’ya girmiştir⁴. Kiev’de 1631’de

³ Aslında Japonya’da da, Çin’de, Türkiye’de ve diğer ülkelerde de her zaman Batılılaşmaya karşı ciddi dirençler hep olagelmıştır. Japonya Batıya bütün kapılarını uzun süre kapalı tuttuktan sonra Amerika’nın zorlamasıyla açmıştır; Çin geleneksel kültürünün bozulmaması için Batıdan gelen her şeye daime şüpheyle yaklaşmıştır; Türkiye’de her zaman Batılılaşmanın karşıt fikri var olmuştur. Her ülke teknolojiyi istemiş ama kültürel değişime karşı çıkmıştır.

⁴ Polonya, Rus kökenli halk olmasına rağmen Roma katolik kilisesine bağlı kaldığı için Rusya’dan farklı bir kültür geliştirdi. Polonya’da birçok bilgin yetiştiren Krakow Üniversitesi daha 1364’te kurulmuştu. 1550’lerden sonra büyük bir eğitim hamlesi başladı. Leh dili ile eğitim ve zengin bir yayın hayatı görüldü. 16. Yüzyılda Avrupa’daki kültürel yeniden doğuş Polonya’ya da yansıdı. Bu ülkede inanç özgürlüğü vardı; dinî tartışmalar çok oldu ama din savaşları olmadı. 1740’larda aydınlar ülkeyi kalkındırma hareketi başlattı. Önemli bir ekonomik uyanış olurken 1765’te bir eğitim-öğretim devrimi başladı: gazeteler, kütüphaneler, tiyatrolar v.s. 1816’da Potocki tarafından Varşova Üniversitesi kuruldu. 1860’larda Tıp ve Sanat okulları kuruldu. Rahip S.Konarski’nin (1700-1773) önemli öğretim reformu hareketlerinden sonra 1773’te kurulan eğitim komisyonunun Avrupa’daki ilk Eğitim Bakanlığı taslağını hazırladığını da kaydetmeli. Bu arada Polonya’daki modernleşme ve gelişmelerin

kurulan Metropolitan Mogila (Mohyla)* Akademisi Rusya'ya yeni fikir ve görüşlerin (mimari, resim, edebiyat gibi alanlarda) geçişini sağlamıştır. Daha sonra ticaret kapıları açılmış ve Rusya'nın da Batı bilim ve teknolojisini öğrenme istekleri artmıştır.

Çar Alexis zamanında da Batıdan birçok kitap getirilmiş, tiyatro ve bale okulu kurulmuştu. Bunların arkasından Büyük Petro gelmektedir.

“Büyük” Petro ve “Büyük” Katerina (18.yüzyıl)

Petro zamanına kadar Rusya'da eğitim Rus Ortodoks Kilisesi tarafından yönetiliyordu. 16.yüzyıl başlarından itibaren kilisenin gücü ile Çarlık yönetimi arasında çatışmalar başladı. Patrik Nikon zamanında (1652-1658) yapılan reformlarla kilise tamamen Batılılaşma ve reform karşıtı bir tavır almıştı. Büyük Petro (1672-1725) (iktidarı: 1683-1725) patrikhaneyi devre dışı bıraktı ve Kutsal Sinod'u kurdu. Bunun başkanını hükümet atamaya başladı (Türkiye'deki gibi, dini kurumlar (kilise) yönetim bürokrasisinin bir parçası olarak kontrol altına alındı. “Kilise devletin hizmetine girdi.”). Dini ve ruhban sınıfını reformların en büyük engeli gördüğü için, Patrik Adriyan 1700'de öldüğünde –İngiliz kralı 8.Henry gibi- kilisenin başına kendisi geçmiş, Kilise topraklarının yönetimini maliyeye devretmiş, birçoğuna okul-hastahane vs yaptırmak için el koymuş, 1721'de Rus Ortodoks Patrikliği'ni lağvedip yerine Kutsal Meclis'i (Holy Sinod) kurmuştur. Her mezhebin rahatça kiliselerini kurmalarını sağlamıştır. Bu Meclis'in üyelerini kendisi atamış, dini mahkemeleri kaldırmış, dini okulları kilisenin denetimi dışına çıkarmış... Bir nevi Rusya'nın ortaçağına son vermişti. İsveç'e⁵ karşı yaptığı Büyük Kuzey Savaşı'nda kilise çanlarını eritip top güllesi yapma emrini vermişti.

Petro çocukluğunda sık sık Moskova kenarında Avrupa'dan gelen yabancıların yaşadığı bir mahalleye (Nemetskaya Sloboda) kaçıyor. Tahtta Sofia ülkeyi yönetmeye çalışırken Petro neredeyse tüm vaktini Rusya'daki yabancılarla birlikte geçiriyordu. Petro'nun üç “akıl hocası” vardı. Biri Rus ordusunda generallik yapan İskoç Patrick Gordon (katolik), ikincisi Fransız asıllı Cenevrelili François Lefort, üçüncüsü Hollandalı Baron von Keller (bunlar da protestan). Çar bunlardan dil öğreniyor, laikliği öğreniyor. 1697'de 50 kadar Rus aristokratını masraflarını kendileri ödemek üzere İtalya, Hollanda ve İngiltere'ye gemi yapımını öğrenmeye göndermiş, kendisi de arkalarından gitmişti (1697-1698). Amsterdam'da *Zaandalı Marangoz Peter* kimliği ile dört ay tersane işçileri arasında çalıştı. Bu arada askeri istihkâm, mimarlık ve mekanik dersleri aldı. Burada iken Rusya'ya 12 gemi süvarisi, otuz beş deniz yüzbaşı, yetmiş iki dümenci, elli doktor ve birçok malzeme gönderdi. Hollanda'dan sonra İngiltere kralını, Almanya ve Avusturya imparatorlarını ziyaret ediyor. Oxford'dan onursal hukuk doktorası alıyor. Almanya'da Leipzig ile sıkı dostluk kuruyor, ülkesine Fransız astronomi bilginleri ile Hollandalı, İtalyan ve İngiliz deniz subaylarını çağırıp görev veriyor. Petro Avrupa'ya iki seyahat yapmıştır.

Ruslar ve Almanlar tarafından sürekli engellenmeye çalışıldığını, bu ülkelerin sık sık eğitim ve yönetimi kendi dillerinde yapmaya zorladıklarını da belirtmek gerekir.

* Kiev metropolidi Peter Nogila, Paris Sorbonne Üniversitesinde yetişmişti.

⁵ İsveç'te 1544'te sürekli askerî birlikler kuruldu. 1620'de Uppsala Protestan Üniversitesi yeniden örgütlendi. 1634 ve 1809'da Anayasa düzenlemeleri yapıldı. 18. Yüzyıl başlarında Fransız rasyonalizmi ve Alman pietist düşüncesi İsveç'e girdi. Fransa ile İsveç arasında birçok sanatçı gidiş-gelişi oldu. Bilginler ve filozoflarla büyük bir kültür hareketi gelişmeye başladı. Bir taraftan sanayi kurulurken öte taraftan tarım ve ticarete yenilikler oldu. 19. yüzyılda ülkenin modernleşmesi hızlandı. 1859'da çeşitli mezheplere karşı hoşgörü, 1862'de ceza hukuku ve yerel yönetimlerde değişiklikler olurken 1866'da Meclis kuruldu.

Ülkesindeki askeri, bürokrasi ve mahkemelerdeki tüm çalışanları on dört kademeli bir rütbeleme içinde düzene sokuyor. Halkın % 96'sı köylü, % 2'si asiller, %2'si papaz ve yeni çıkan orta sınıf idi. Büyük Petro, asilzade sınıfını sıraya ve düzene koydu⁶ (1917'ye kadar geçerli sıra tablosu yaptı). Aslında köylü ve köleleri de bir bağlayıcı düzen içine aldı. Bir sosyal devrim yapmadan insanları devlet nezdinde yeri bilinir hale getirdi. Herkesin devlete hizmet etmesini istiyordu.

Petro, Batıdaki ilerlemeyi gözleriyle gördüğü için, batıl inançlardan ve Moskova'nın asık yüzlü dini havasından kurtulmak için Neva nehri ağzına –Amsterdam modeli- yeni bir şehir yaptırıyor. Burayı başkent⁷ ilan edip bütün soyluların buraya taşınmalarını emrediyor*. Rusya Avrupa'yı bu –Puşkin'in söylemiyle- “Batıya açılan pencere”den izlemeye başladı. Sadece bu kent değil, modern Rus donanması da Batı ile Rusya arasında bir bağlantı hattı meydana getirdi.

Askerlerini boyarların sağladığı toplama ordu yerine nizami bir ordu kuruyor. Sakalsız bir ordu! Hatta halktan sakal kesmeyenlere ağır vergi koyuyor. Halkın giyim, saç biçimi ve hatta tabut biçimine kadar müdahale ediyor.

Slavonik alfabeden Yunan harflerine geri döndü, matbaa kurdurdu, gazete çıkardı. 1705'te Papaz Ernst Glück tarafından Moskova'da klasik lise (gimnazyum) kuruldu (okul 1715'te öğrenci kaydolmadığı için kapandı). Matematik ve Denizcilik Okulu (School of Mathematical and Navigational Sciences), Mühendislik ve Topçuluk Okulu (1712), Denizcilik Akademisi (1715), Rusya Bilimler Akademisi (Akademiya Nauk) kuruldu (1724). Buralarda ders vermek üzere Avrupa'dan bilginler getirildi⁸. 1714'te soylular için zorunlu öğretimi getirdi; büyük şehirlerde 50 kadar ilkokul kurdu, devlet memurlarına matematik ve geometri öğrenmeyi zorunlu tuttu. Gemiciliğin yanı sıra yabancı dil öğrenme, ekonomi, tıp, güzel sanatlar ve mimari alanlarında da Batıya öğrenciler gönderdi. Halkı “eğitim vasıtasıyla aydınlatmaya” çalıştı. Geleneksel Rus takvimi yerine protestan takvimini kabul etti. Petro Rusya'yı geleneksel ortodox geçmişinden laik akılcılık temeline geçirmiştir.

Fabrikaları ve sanayileşmeyi destekledi. Öyle ki Rusya 1712'de demir ithalini durdurdu ve Çarın ölümünden sonra da ihracata başladı. İngilizler Moskova'da ayakkabı fabrikası kurmuşlardır (yabancı sermaye).

Büyük Petro, “yapılandırmacı bir devrimci” idi⁹. İçinde bulunduğu şartlar çok acele davranması gerektiğini ortaya koyuyordu; bu nedenle reformlar devrim mahiyetinde oldu.

⁶ 18.yy sonuna doğru bu aristokrat sınıf, çocuklarını Fransızlarla yönetilen okullara gönderiyor, Fransız öğretmenler, aşçılar, terziler tutuyordu. Pan Fransızlaşma (Baltık Almanları bile Fransızca yazıyordu) orta sınıfta da hızla yayılıyordu.

⁷ Rusya'nın iki başkenti oldu. St. Petersburg ve Moskova. Biri batılı, diğeri kültürel- dini başkent. (İki başkentli ülkeler. Moskova ve Leningrad, İstanbul ve Ankara)

* O dönem bütün dünyada yeni şehirler kurma ve eski şehirleri yeniden planlama ve inşaa dönemi idi. Şehirlerde de görkemli saraylar yapıldı; “kilise gitti, saray geldi”. Ancak St.Petersburg'un hem para hem de can olarak (“insan kemikleri üzerine inşa edildiği”) çok pahalıya mal olduğu söylenir.

⁸ 18.yüzyılda subay, teknisyen ve yönetici olarak Avrupa'dan yüzlerce yetişmiş eleman getirildi. Almanya'dan getirilen birçok kişi Baltık vilayetlerinde yönetici oldu. Rusya'ya yerleşmiş olan İskoç bir aile olan Barclay, Rus ordusunda 1812'de ordu komutanı idi.

⁹ Erin M. Fleener, Peter the Great as a Constructive Revolutionary, <http://www.wou.edu/las/socsci/history/thesis07/Fleener.htm>.

Ancak S.F.Platonov, politik bir devrim yapmayı önceki çarların düzenini sürdürdüğünü, sosyal düzeni değiştirmedini (soylular ve köleler) ve hatta orta sınıfı yok ettiğini, sanayileşme başlatmadığını, hattâ kültürel bir devrim de yapmadığını; bütün bu alanlardaki değişmelerin Petro'dan önceki zamandan beri devam edegelen çalışmalar olduğunu iddia eder. (S.F. Platonov, “Peter the Great Not a Revolutionary Innovator” in *Peter the Great: Reformer or Revolutionary?* ed. Marc Raeff (Lexington, Mass.: D.C. Heath and Co., 1963), 88.). Fakat

Batının bilim ve becerilerini kendi halkına öğretmek istedi. Koyduğu ilkelerle Rusya’da yeni bir yaşam biçimi başlattı. Devlet bürokrasisini kurmaya çalıştı, bunun için bazı yabancı uzmanlar getirdi. Eğitim zorunluluğu getirerek bunu önce soylulardan sağlamaya çalıştı. Daha sonra miras kanununda değişiklik yaparak babanın malının tamamını en büyük çocuğa geçirip, diğer çocukların okul yoluyla veya yeni sanatlar öğrenerek yaşamalarını ve baba toprağından kopmalarını sağladı (bu yasa 1731’de kaldırıldı). Petro’nun yurt dışına öğrenci gönderme, Kutsal Sinod’un kurulması, yeni bir donanma kurulması ve başkenti Moskova’dan St.Petersburg’a taşınması en önemli reformları idi. Petro reformları 18.yüzyılda toprak genişliği ve güç olarak dünyanın en büyük devletlerinden biri haline geldi.

Petro’dan sonra da eğitim alanındaki gelişmeler devam etti. 1727’de Harkov Koleji (daha sonra üniversite oldu), 1731’de askeri lise (Kadetskii Korpus) kuruldu.

Büyük Petro ile Büyük Katerina arasında güçlü bir kadın çarice olan *Anna Ioannovna dönemi* (1730-1740) vardır. Bu dönemde Batılılaşma edebiyat, sanat, müzik gibi yeni alanlarda devam etmiştir. Anna yönetiminde –Avrupa Üniversitelerinde iyi eğitim görmüş- A.I.Ostermann, B.C.von Münnich, R.G. von Löwenwolde ve Baron J. Von Korff gibi Almanlar vardı. Gene onu destekleyen reform yanlısı din adamı Feofan Prokopoviç ve şair Antiokh Kantemir gibi kişiler Rusya’da kültürel Batılılaşmaya yeni bir hız kazandırdılar. Bu dönemde Rus Bilimler Akademisi çok başarılı çalışmalar yapmaya başladı. Moskova’daki yüksekokulda 20 kadar, lisede de yüzün üzerinde öğrenci vardı. Akademi özellikle Almanya’dan çok sayıda bilim adamını kendine çekiyordu. Akademinin yayınladığı dergi ve o dönem çıkan diğer gazeteler Batı ülkelerindeki bilimsel faaliyetleri ve bilgileri eğitsel bir şekilde okuyucularına aktarıyordu. Edebiyat alanında batıdan değişik tarzlar Rusçaya aktarılıyor ve tartışılıyor.

Harbiye Mektebi, Alman Kont C.B.Münnich’in idaresi altında idi. Bu okul sadece subay yetiştiren bir okul olmakla kalmıyor, Batılılaşmanın merkezi haline geliyor. Münnich burada iki Alman kurumunun, Kadettenkorps ve Ritterakademien, bir sentezini meydana getiriyor. Bu kurumlardan ilki bir askeri eğitim kurumu, ikincisi ise genel eğitim programı uygulayan bir model idi. Okulda Fransız balet J.B. Landé’nin öğretmenliğinde dans dersleri başlıyor. Fransız ve Alman edebiyatı dersleri başlıyor. Çarice Anna tiyatro ve müziğe öylesine büyük ilgi gösteriyor ki, birçok İtalyan operacı ve müzisyen Rusya’ya geliyor. 1738’de Müzik ve Teatral Dans Okulları kuruluyor. Dans okulunun başında Fransız Landé, müzik okulunun başında da Viyana’da yetişmiş alman J.Hübner bulunuyor.

Yönetimde Almanlar ağırlıkta olmasına rağmen Fransız kültürünün propagandasını yapıyorlardı. Çünkü o zaman bütün seçkin kişiler Fransız kültürünün etkisi altında idi¹⁰. Anna döneminde Batılılaşma artık tek kişinin gayretleriyle değil bir kadronun çalışmalarıyla ilerlemeye başladı. Avrupa’daki her türlü kültürel değişme hemen Rusya’ya yansımaya başladı. Başka bir ifade ile Rusya Avrupa ile adeta kültür birliği sağlamaya başladı.

1741-1762 arasında Rusya’yı yöneten Büyük Petro’nun kızı I.Elizabeth zamanında St.Petersburg’da İtalyan mimarlar çok güzel saraylar ve diğer yapılar yaptılar. Elizabeth

şunu da unutmamak gerekir ki, Petro Rusya’ya yeni bir ordu, Avrupai bir donanma, gelişmiş bir madencilik ve iki yüzden fazla fabrikasıyla bir sanayileşme verdi.

B.H.Sumner de Petro’nun yaptığı birçok reformun ondan önce zaten başladığı üzerinde durur. (B.H. Sumner, “Peter’s Accomplishments and Their Historical Significance” in *Peter the Great: Reformer or Revolutionary?* ed. Marc Raeff (Lexington, Mass.: D.C. Heath and Co., 1963), 102.)

¹⁰ 19.yüzyılda bile -Fransız kökenli olmasa bile- bütün Rus üst yönetici sınıfı Rusçadan ziyade Fransızca konuşuyordu.

zamanında, Ivan Shuvalov ve Mikhail Lomonosov'un gayretleriyle 1755'te Moskova Üniversitesi, 1757'de Devlet Güzel Sanatlar Akademisi de kuruldu.

Daha sonraki dönemde de Rusya'da kadın yöneticiler çağı devam etti.

Bir Alman prensesi olan Büyük Katerina (1729-1796) (yönetimi: 1762-1796) da kilise mallarına ve topraklarına el koyarak, ve bishopları maaşa bağlayarak yönetimin kilise üzerindeki etkisini daha da arttırdı. Yani kilise devlete bağlanmış oldu. Katerina kilise topraklarını devlet toprağı haline getirerek oradaki köleleri devlet köylüsü haline getirmişti.

Katerina ilerlemeci fikirleri destekliyordu, ama Fransız İhtilali hür düşüncenin tehlikeli olabileceğini gösterdiği için, 1789'dan sonra hür düşünceyi destekleme heyecanı kayboldu. Ama Rus aristokrasisi içinde liberal düşünce ve Avrupa'nın ekonomi politikacıları ve felsefecilerini izleyenler hep var oldu. Avrupa'daki her sosyal ve düşünce hareketi Rusya'yı hemen etkilemeye başladı.

Katerina 1763'te Rusya'daki sağlık şartlarını düzeltmek için bir Tıbbi Komisyon kuruldu. İlk aşığı kendisi oldu.

1782'de Rusya'da okulları kurma ve eğitimi organize etme amacıyla bir Komisyon kurdu. Katerina zamanında liseler açılmaya başlandı; ilkokul, lise ve üniversitelerin sayısı arttı. Avusturya İmparatoru II. Joseph'in önerisiyle bir sırp eğitimcisi olan Fedor Jankoviç de Mirievo'yu* (1741-1814) Rusya'ya davet etti. Bu kişi ile birlikte yukarıda zikredilen komisyon Rus eğitim sistemini üç kademe içinde planladı, öğretmen yetiştirme sistemini kurdu ve devlet kontrolü altında özel okulların kurulmasına izin verdi. 1786'da Johann Ignaz Felbiger tarafından Rus eğitim sistemi tekrar reformdan geçirildi. İlk ve ortaöğretimin karma ve herkese serbest olması öngörülüyordu. Ama ekonomik nedenlerle herkes çocuklarını bu okullara gönderemiyordu. 800 rustan ancak bir tanesi herhangi bir şekilde eğitim alıyordu.

Katerina zamanında Madencilik Enstitüsü, Serbest Ekonomi Derneğı yanı sıra Fizik Matematik Derneğı, Moskova Naturalist Derneğı ve Moskova Ziraat Derneğı açıldı. Bunlar bilimsel toplantılar düzenlediler, yayın yaptılar, tartıştılar. Moskova'ya ünlü matematikçi Leonard Euler çağırıldı.

Katerina Diderot ve Voltaire'in şahsi kütüphanelerini satın almıştı. Daha sonra özel kütüphanesine o kadar eser topladı ki, bu Kazan Üniversitesi Kütüphanesinin temelini oluşturdu. Bu arada binlerce eser Batı dillerinden Rusçaya çevrildi.

Çar III. Petro (1728-1762) ve I. Paul (1754-1801) (1796-1801) zamanında Rus ordusu üniformadan saç stiline kadar Prusya sistemine geçti.

18.yüzyıl sonlarında Rusya'da sanat genellikle Rus olmayanlar tarafından temsil ediliyor, sahnelerde Fransızca ve İtalyanca eserler sergileniyordu.

19. yüzyıldaki eğitim çalışmaları

I.Alexander zamanı (1801-1825)

I.Alexander'ın (1777-1825, çarlığı: 1801-1825) zamanı, Rusya'nın Batılaşmada ciddi hamleler yaptığı bir dönem oldu.

1812'de Napolyon Moskova'yı ele geçirdi. Ama 1812'de Rusya, Prusya ve Avusturya orduları Paris'e girdiler. (1818'e kadar orada kaldılar). Bu savaş Rusya'da aşırı şekilde dine yönelmeye neden oldu. Diğer Avrupa ülkelerinde kurulan İncil Cemiyetleri burada da kuruldu.

* Jankoviç, Viyana Üniversitesi mezunu ve Avusturya eğitim sistemini reformdan geçirmiş değerli bir eğitim politikacısı idi.

Rusya 1812’de Napolyon’un Moskova seferine kadar “halkı olmayan bir devlet” idi. Ama 1812 savaşı bütün unsurlarıyla ve katmanlarıyla bir “Rus halkı” ortaya çıkardı.

I.Paul zamanında (1796-1801) Rus ordusunun Prusya ordu düzenlemesine geçmesinde önemli çalışmaları olan ve I. Alexander zamanında Savaş Bakanı olarak orduyu Fransa ile yapılacak savaşa hazırlayan Arakcheyev, askeri koloniler kurdu. 1815’ten itibaren kurulmaya başlayan bu koloniler, her şeyden önce ekonomik birimler idi. Burada çiftçi köylüler ve askerler köylülere yardım ediyordu. Burada emekli askerler, seçilmiş yedek askerler toplanıyordu. Bunların çocukları da asker olmak için askeri okullarda eğitiliyordu. 1825’te Rus ordusunun dörtte biri bu kolonilerde yatıyordu. Kolonilerin köylerini devlet yapıp donatıyordu. Ama askeri bir disiplin egemen olduğu için köylüler buraları hapisane gibi görüyordu. Kızlar askerlerle evlendirilip her yıl bir erkek çocuk isteniyordu (ölü doğumlar ve kız doğurma cezalandırılıyordu). 1857’de bu koloniler ilga edildi. I. Nikola verimli sınır bölgelerinde birkaç yeni koloni kurdu.

I. Paul zamanında yabancı öğretmenler kovulmuş, yabancı kitaplar yasaklanmış, dışarıya öğrenci gönderme yasaklanmıştı. I.Alexander bu tür yasakları kaldırdı. Yabancı kitaplar tekrar Rusya’ya girmeye, yurtdışına öğrenci gönderilmeye başlandı. Özel yaynevlerinin kitap yayınları tekrar başladı (I.Paul zamanında hapis cezasına çarptırılıyordu). Zaten I.Alexander tahta geçer geçmez ülkeyi Katerina gibi yöneteceğini ilan etmişti.

I. Alexander’ın 1804’te çıkardığı eğitim nizamnamesi (statute, kanun) -Fransız eğitim sistemini tanıyan arkadaşı Kont Paul Stroganov tarafından telkin edilmişti- kapsamlı bir devlet eğitim sistemi kuruyordu. (Ama Katerina’nın eğitim politikası Alexander’inkinden daha verimli idi). Bu reform Fransa’da Condorcet’nin yaptığı reforma dayanıyordu. Dini okullar, kız okulları ve askeri okulların dışındaki bütün eğitim kurumları bir Bakanlığın idaresi altına alınıyordu.

1804 Eğitim Nizamnamesi ülkeyi altı eğitim bölgesine (Maarif mıntıkası, educational district) ayırıyordu. (1914’te 15 eğitim bölgesi vardı) Her eğitim bölgesi I. Alexander tarafından kurulmuş olan Eğitim Bakanlığı ile yakın ilişki içinde çalışan bir “curator” tarafından yönetiliyordu. Her bölgede, o bölgedeki eğitim faaliyetlerini teftiş edecek bir üniversite kurulacaktı. Üniversiteler her şehirdeki 4 yıllık liselere (gymnasium) öğretmen yetiştirecekti. Gimnazyumların altında iki yıllık bölge okulları, onun altında da bir yıllık temel eğitim veren cemaat (parish) okulları olacaktı.

Altı üniversite şunlardı:

- 1) Moskova Üniversitesi (1755’te kuruldu)
- 2) St. Petersburg Üniversitesi (1819’da kuruldu)
- 3) Dorpat üniversitesi (İsveç Kralı Gustavus Adolphus tarafından 1632’de kurulmuştu) Baltık Almanlarına
- 4) Vilna üniversitesi (1597’de Vilnesis Üniversite ve Akademisi olarak Litvanya’da kurulmuştu, Polonya bölgesine hitap ediyor)
- 5) Kazan üniversitesi (1804)
- 6) Harkov üniversitesi (1804)

Her üniversitenin bir eğitim fakültesi vardı. Üniversite yönetimi oldukça liberal idi. Programda teknik ve uygulamalı dersler çoktu.

Üniversiteler açıldı, ama 1825’e gelindiğinde belli başlı şehirlerin ancak yarısında gimnazyum açılabilmişti. Bölge ve cemaat okullarında ise hedeflerden çok uzak kalınmıştı. Eğitim Bakanlığına bağlı okullarda;

Üniversitelerde 1.700 öğrenci
Gimnazyumlarda 5.000 öğrenci
Bölge okullarında 30.000 öğrenci
Cemaat okullarında 30.000 öğrenci bulunuyordu.

Bakanlığın denetimi dışındaki okullarda ise bunun üç katı öğrenci vardı. Bunların 100.000'i askeri okullarda, 50.000'i kilise okullarında ve 40.000'i özel okullarda idi.

Askeri okullar denilen sistem de askeri kolonilerdeki ailelerin çocukları idi. 7-18 yaşları arasında bunlar “askeri” okullara devam ediyordu. Özel okullar çarın annesi tarafından himaye edilen öksüz-yetim ve kız okulları idi. Bazı fabrika okulları da özel okul idi.

I.Alexander zamanında Almanya'dan üniversitelere birçok eleman getirilmişti. Bu profesörler Rusçayı öğrenmişlerdi ama dersler Latince yapılıyordu. Üniversiteye girmeden öğrenciler Latince öğreniyorlardı. Ama böyle ölü bir dilin öğretim dili yapılması üniversitenin ilerlemesi imajına ters görülüyordu.

Büyük Petro İngiltere'yi ziyaret ettiğinde bir deniz okulu kurmak için oraya iki öğrenci götürmüştü. Katerina zamanında Madencilik Enstitüsü kurulmuştu. Paul zamanında Askeri Köprü ve Nakil (Yol) Mühendisleri enstitüsü okulu açılmıştı. Aleksander zamanında ikinci bir Orman Enstitüsü, asiller için birkaç askeri kadet (cadet) okulu, Mühendislik Okulu, Mikail Topçuluk okulu açıldı. Okullar genelde St. Petersburg'da idi. Aleksander zamanında bilimsel dernek ve dergiler çoğaldı. Bilimler Akademisi yeniden düzenlendi. Katerina zamanında açılan Serbest Ekonomi Derneği yanı sıra Fizik Matematik Derneği, Moskova Naturalist Derneği ve Moskova Ziraat Derneği açıldı. Bunlar bilimsel toplantılar düzenlediler, yayın yaptılar, tartıştılar.

1815'ten sonra Alexander eğitimde “ters” reform yapma girişimlerinde bulundu. I. Alexander'ın iki danışmanından birisi Prens Alexander N. Golitsin (1816-1824) bu işlerin başını çekti. Kendisi Kutsal Sinod'un başkanı ve St. Petersburg İncil Cemiyeti'nin kurucusu idi. İncil'i güncel Rusçaya çevirtti. Rusya İncil Cemiyeti vasıtasıyla yoksullar için okullar kurdu. Hem kutsal Sinod'un başkanı hem de Ruhani İşler ve Eğitim Bakanı oldu. Laiklik ve liberalizmden uzaklaşıp dine yöneldi. Eğitim Bakanı ve Eğitim Bölgesi yöneticilerini sofudindarlardan atadı. 1817'de eğitim sistemi devletten ziyade kiliseye bağlı oldu. Doğru ve faydalı bilginin sadece İncil'de bulunduğu fikrini savunmaya başladı. Bütün eğitim kademelerinde İncil ve ölü diller eğitimi arttı. Üniversitelerde temizlik yapıldı, yurtdışında eğitim görmüş profesörler çıkışı yasaklandı, katolik cizvitler Rusya dışına sürüldü. Bölge yöneticiliğine atanan takıntılı sofukişiler, üniversiteden en aşağıya kadar merkezi esasta düzenlenen yapıyı kontrol etmeye başladılar.

I.Alexander zamanında eğitimde dinci akımın en meşhur temsilcisi, Kazan Üniversitesini teftiş için gönderilen Magnitski idi. Oraya gönderilmesinden bir hafta sonra Bakanlığa bir rapor sundu. Üniversite “*iğrenç bir iki tanrıcılık (deism) ruhıyla*” kirlenmişti ve bütün profesörlerin örnek olacak bir şekilde cezalandırılması gerekiyordu. Üniversite yok edilmeliydi. Bakanlık Magnitski'yi Kazan Eğitim Bölgesi Müdürlüğüne atadı. “*Üniversiteye tasfiye etme ve dağıtma, bir Rus ve hristiyan olarak benim yetkimdedir*” diyerek göreve başladı. Birçok profesörü uzaklaştırdı ve yerlerine yenilerini atadı. Ama haber akademisyenler arasında yayıldığı için kaliteli ve istekli profesörler bulamadı. Sonra akademik kalite arayışından vazgeçti ve bir dizi eczacı, kasaba doktoru, okul öğretmeni ve yönetici ile üniversiteyi doldurdu. Kazan üniversitesini baskıcı bir emir-komuta anlayışıyla yönetmeye başladı. Akademik işlerden sorumlu bir Rektör ile politik ve ahlaki işlerden sorumlu bir direktör atadı. Direktör yönetiminde ön plana geçti. Direktör öğrencilerin okuyacağı kitapları kontrol ediyor, dersleri dinliyor, günlük ibadetleri kontrol ediyor, boş zamanlarda dini kitaplar

okutuyor, hür düşüncüyü engelliyordu. Bu kurallara uymayan öğrencilere, üzerinde “günahkâr” yazan bir hafta asılıyor ve kıyamet günü resimleriyle dolu bir hücreye kapatılıyordu. Arkadaşları dua ediyor, öğrenci zararlı yayınlardan korunuyordu.

Magnitski bilimleri ikiye ayırmıştı: pozitif bilimler (din, hukuk, tabii ve matematik bilimler) ve görüşe bağlı (visionary) bilimler (felsefe, politik bilimler ve ahlâk). İlk grubun değişmez bir içeriği varken ikinci grup bilimlerin içeriği her yirmi yılda bir değişiyordu, her ülkede de aynı değildi. Birincileri ikincinin etkisinden korumak lazımdı. Felsefe hocalarının ders notları Magnitski tarafından inceleniyordu. Geometride üçgen, trinitinin bir sembolü olarak temsil ediliyor ve hipotenüs yer göğün birliği olarak anlatılıyordu. Newton ve Kopernik’in kitapları üniversite kütüphanesinden atılmıştı. Mikail Leontevič Magnitski, “*Rusya kilisesinin koruyucu meleği tarafından kutsanmış*” bir kişi idi.

1819-1821 arasında Sibiryaya bölgesinde yoksul halk çocukları için pratik ağırlıklı (Osmanlı Sanayi Mektepleri benzeri) Lancaster tipi okullar kuruldu.

I. Nikolas zamanı (1825-1855)

Alexander’dan sonra tahta geçen I. Nikolas zamanında (1796-1855, çarlığı 1825-1855) Magnitski gibi adamlar görevden uzaklaştırıldı ve kaliteli adamlarla çalışıldı. Ama gene de ülkenin “batılılaşmadan değişmesi” için elden gelen herşey yapıldı.

I.Nikolos zamanı zeki ve yaratıcı başarılarla, ekonomik ve teknik ilerleme ile değerlendirilebilir (militarizin ve baskıya rağmen). Nikolas bir Almanla evli olduğu için Prusya’ya hayran idi ve onu taklit ediyordu.

Golitsin’den sonra bakan olan Admiral Alexander Şişkov zamanında da eğitim anlayışında bir değişiklik olmadı. Şişkov bütün rusların okuma-yazma öğrenmelerinin tehlikeli olduğunu, eğitimin ihtilâlcî hareketleri güçlendirdiğini söylüyordu. 1827’de alınan bir kararla köylü (serf) çocuklarının liselere ve üniversitelere gitmeleri yasaklandı. Bu çocuklar kilise okullarına gidecekler, sadece orta ve üst tabaka çocukları lise ve üniversitelere gidebilecekti.

Şişkov’dan sonra Prens K.A.Liven eğitim bakanı oldu (1828-1833). Bu zamanda tekrar üç kademeli eğitim sistemine (1804 yasalarına) ve eğitimden herkesin eşit şekilde yararlanması ilkesine dönüldü. St.Petersburg Ana Eğitim Enstitüsü tekrar canlandırıldı. Vilna Üniversitesinde leh isyancıların çıkardığı baskılar sonucu bakan değişti ve Uvarov’un baskıcı dönemi geldi..

Uzun bir süre Eğitim Bakanlığı yapan Sergey Uvarov (1786-1855, Bakanlığı 1833-1849), klasiklere ve doğu çalışmalarına ilgi duyan, bunları gimnazyum ve üniversite programlarına yansıtan, von Humboldt ve Goethe’nin dostu, gerçek bir bilgin idi.

1830 ve 1848 Avrupa karışıklıkları* eğitim alanını da olumsuz etkiledi. Gerçi Uvarov’un ilk işlerinden biri 1833’te Kiev Üniversitesi’ni açmak oldu ama 1835’te çıkardığı “*Rusya İmparatorluk Üniversiteleri İçin Genel Düzenlemeler*” her şeyi tersine çevirdi. 1835’de üniversite kayıtları üçte bir düştü. 1835’de üniversite kurullarını bypass eden ve eğitim müdürünü (curator) doğrudan bakanlığa bağlayan düzenlemeler yapıldı. Profesör

* Büyük Katerina’nın Fransız İhtilalinden korktuğu gibi, 19.yüzyılda da Rusya, Batıda olan her devrimden korkuyor ve onun bastırılmasında yer alıyor. 1830’da Fransa kiralı devrilince Belçikalıların isyanı bastırıldı. Bu Polonya’ya sığramasın diye Polonya’da anayasa kabul edildi. 1848’de başlayan devrim Prusya kiralını tahttan indirirse, Rusya’nın müdahale edeceği ilân edildi. Macar ayaklanmacıları bastırmak için Avusturya’ya asker gönderdi. Hatta Mısır isyanı sırasında Osmanlıya da yardım edildi.

atamalarına bakanlık onayı getirildi. 1849'da bütün üniversiteler kapanma noktasına geldi. Yeni bir üniversite yasal düzenlemesi yapıldı. 1848'de 4006 olan üniversite öğrencisi 1850'de 3.018'e düştü. Ücretler sıradan vatandaşın veremeyeceği kadar yükseltildi. Bütün üniversitelere ahlâk müfettişleri atandı. Öğrenciler üniforma gibi tekdüzen giyinmeye zorlandı, aynı zamanda diğer vatandaşlardan ayrılmaları için özel bir biçimde saç tıraşı olmak zorunda idiler. Öyle ki bakan Uvarov istifaya zorlandı ve yerine "daha az kültürlü" biri getirildi¹¹.

Bakan Uvarov da Rusya'ya yeni fikir akımlarının etkisinden korumak için yasaklar koymak istiyordu. Ama en büyük üniversite olan Moskova Üniversitesi (1855'de 1200, 1909'da 10.000 öğrencisi vardı) yeni fikirlere açık kaldı. St. Petersburg bürokrasi ağırlıklı, Moskova kültür ağırlıklı bir şehir idi. Özellikle Alman filozoflarının fikirleri değişik yollardan öğrencilere ulaşıyordu. Moskova Üniversitesinin öğrencileri de ünlü Üçüncü Şube (Third section) tarafından tutuklanıyordu. 19.yüzyıl ortalarına kadar - Dorpat hariç- yüksek öğretimdeki Alman ve diğer yabancıların egemenliği zayıfladı. Doktora yapıp Rusya'ya dönenler genellikle Almanya'da eğitim alıyordu. Üniversitede doçentlik (dotsent) kademesi ortaya çıktı.

Uvarov'dan sonra programlardaki klasik dersler budandı ve teknik-pratik konulara ağırlık verildi (buna rağmen Yunanca 20.yüzyıl başlarına, Latince 1917 sonrasına kadar programlarda kaldı). Akademik hürriyete el uzatmalar devam etti. Profesörler ders notlarını onaylatacaklar ve ders anlatırken bu notların dışına çıkmayacaklardı. Felsefe dersleri bir papaz tarafından verilecekti.

Okullarda da ahlâkî ve politik açıdan sıkı bir kontrol yapılıyordu. Gimnazyumlarda yatakhanelere de görevliler yerleştirilmişti ve bunlar "tehlikeli" bir durumu müfettişe bildiriyordu.

Nikolas zamanında en çok sıkıntı felsefe ve beşeri bilimler alanında çekildi. 1820'lerin sonunda Moskova Üniversitesi Felsefe Bölümü kapatıldı, tarih bölümü geliştirildi. Nikolas'ın isteği ile Rusya Tarih Kürsüsü kuruldu. Tarih ve doğu bilimlerinin yanı sıra Rus üniversitelerinde fen ve teknoloji de iyi durumdaydı. St. Petersburg elektrik, Kazan (Laboçevski vasıtasıyla) Matematik alanında meşhur idi. Bilimler Akademisi, Rusya'nın uzay çalışmalarında çok önemli roller üstlenecek Pulkova gözlemevini kurdu. St. Petersburg'ta kimyager Zirin anilin boya ve nitrogliserin üzerinde mükemmel keşifler yaptı. Dinamiti bulan Alfred Nobel de o sırada St. Petersburg'da çalışıyordu.

Nikolas zamanında Kutsal Sinod'un başına süvari subayı Protasov getirildi. Bu, cemaat okullarını geliştirdi ve burada öğretim dilini Latince'den Rusçaya çevirdi. Onun bu politikası Rus olmayan halkları Ruslaştırmada önemli rol oynadı. Zaten Nikolas'ın sloganı Rus ortodoksluğu, diktatörlük ve milliyetçilik idi.

Ruslaştırma politikasını Baltık ülkelerine yerleşmiş ve Çara yakın olan Alman asiller kısmen engellediler (slavlar Nikolas'ın dörtte üç Alman olduğunu iddia ediyorlardı) ve Rus milliyetçiliği romantik bir havada kaldı.

Aydınlar, Batıcılar ve "Slavofil"ler diye ikiye ayrıldı. Batıcılar geleneksel Rus yaşamının batılılaşmayı engellediğine inanıyorlar, Alman romantiklerinden etkilenen slavlar ve Panslavistler ise bütün slav kökenli halkları birleştirerek "Çargrad" dedikleri İstanbul'u başkent yapmak istiyorlardı. Batıcılar Büyük Petro'yu örnek alıyorlardı ve ateist idiler, Slavcılar ise Büyük Petro'nun yanlış yolda olduğuna inanan dindar insanlardı.

¹¹ Uvarov'dan sonra eğitim bakanı olan Prens P.A.Şirinski-Şikmanov (1850-1853) ve halk tabakasından A.S.Norov (1854-1858) zamanında bazı tedbirler alındı ve üniversiteleri tekrar iyileştirmek mümkün olmadı.

Rusya’da bürokratik düzen (insanların devleti temsil eden bürokratlara, yasalara kesin uyması) çarlar zamanında kuruldu ve Sovyet döneminde de devam etti. 1800’lü yılında devleti temsil eden sivil bürokratlar çıktı. Bürokratların büyük bir kısmı soyluların çocukları idi. Çünkü bürokratlar iyi eğitim almış kişilerdi ve bunlar da soyluların çocukları idi.

19.yüzyılın bir başka özelliği Fransa’dan başlayarak bütün ülkelerde gizli polis kurulmasıdır. Rusya’da da 1827’de bu birim kuruldu ve Nikolas’ın zamanında Alman Benckendorff’un başkanlığında “Üçüncü Şube” (Third section) olarak meşhur oldu. Basına sansür uygulanmaya başlandı (II.Abdülhamit gibi).

19.yüzyıl ortalarında Rus matematikçiler sayılar teorisi ve ihtimaller alanında ileri idiler. St.Petersburg’da mekanik kompüterler yapıyordu. Elektrik alanında Petersburg profesörleri (özellikle Lens) elektrik motorları ve telgrafı geliştiriyordu. Ruslar dünyanın ilk elektrik telgrafını 1835’te St.Petersburg – Kronstedt, 1839’de St.Petersburg – Varşova arasına, askeri amaçlarla döşediler.

Rus eğitimin o zamanki öncülerinden biri Progov (1810-1881) idi. Cerrah idi. Anestezide eter kullanıyordu. Kafkas savaşlarında ve Kırım savaşında cerrah olarak görev oldu. Askeri hastanelere bir düzen getirdi. Bayan hemşireleri askeri tedavide kullandı. 1858-1861 arasında Kiev eğitim bölgesi yöneticisi oldu. Rusya’nın ilk Pazar okullarını açtı (Kuran Kursları gibi). Ama burada İncil değil, normal okuma-yazma öğretiliyordu. Bu okullar eğitimin yaygınlaştırılmasında çok başarılı oldu. II.Alexander zamanında, bunlardan şüpheleninceye kadar sayıları 300’ü buldu. O zaman hükümet ve kilisenin kontrolüne girdi. Progov 1860’ların başında gözden düştü ve alt görevlere verildi.

II. Alexander zamanı (1855-1881)

Kırım savaşı, Rusya’nın Batı karşısında ne kadar geri ve reformlara muhtaç olduğunu gösteriyordu. II. Alexander¹² zamanı (1818-1881. çarlık 1855-1881) halkı eğiterek devleti ilerletmek ve halkın devleti sorgulamamasını sağlamak 50’li yılların sonu ile 60’lı yılların başı üniversiteler için zor zamanlar idi. Nikolas’ın yabancı hocalara sanal bir yasak koyması, düşük ücretler ve düşük itibar eğitim kalitesini düşürmüştü ve birçok kürsü boş kalmıştı. Gimnazyumlar üniversite için kaliteli öğrenci hazırlayamıyor ve bu yetersizlik de huzursuzluk ve gösterilere yansırıyordu* .

II.Alexander iktidarında kölelerin serbest bırakılması, yerel yönetimler, adalet, eğitim ve orduda birçok reformlar yaptı. “Zemtsov” adlı yerel yönetimleri kurdu, askeri okulları halka açtı. Mahkemelere jüri sistemi getirdi. Misli görülmemiş bir demiryolu yapım seferberliği başlattı. Nikolas’ın diğer oğlu Konstantin de, yelken yerine buharlı sisteme geçen Rus donanmasında çalışıyordu.

Çarlık yönetimi ve ordusu toprak sahibi soyluların elinde idi. O yüzden köleler hakkında yapılacak reformlar zor oluyordu. 17.yüzyıl ortalarında Devletin asillere verdiği

¹² II.Alexander özel öğretmenlerce dil, tarih ve yönetim konularında çok iyi eğitilmişti. 19 yaşında gezilere başladı. Sibiryaya uzun bir gezi yaptı. Sonra Avrupa’ya gitti. Bir Alman prensesi ile evlendi. Sonra Kafkaslara bir gezi yaptı. Babasının iktidarında birçok konsey ve komitenin içinde çalıştı.

* Sanki 20. yüzyılın altmışlı yıllarının “hippi”leri, “68 kuşağı” gibi, 19.yüzyıl Rusyasında da “altmışların yeni insanı” diye bir üniversite gençliği “put”ları kırmaya, yeni bir ahlak ve yaşam biçimi kurmaya çalışıyorlardı. Nihilizm buralardan doğdu. Politikada “Halkçılar” akımı gelişti. Büyük Petro’dan beri Rusya’da hizipleşme egemendi. 1600’lerde Kilise reformlarını yapan hükümet halktan koptu, 1700’lerde köylülerle soyluların arası açıldı. 1800’lerde soylular aydınlar-aydın olmayanlar diye ayrıldı, 1850’den sonra babalarla oğulların arası açıldı. 1800’lerin başındaki ahlaki bunalım, 1850’lerden sonra cinnete dönüştü.

topraklardaki köylüler, o toprakları çalıştırmaya, başka yere gitmemeye mecbur edilmişler, köylülükten köleliğe geçmişlerdi. Köylüler asillere, asiller çara hizmet ediyordu. 1850'lerde köylülerin yarısı köle idi. Devlete bağlı topraklardaki köylüler daha iyi durumdaydı. Katerina, kilise topraklarını devlet toprağı haline getirerek oradaki köleleri *devlet köylüsü* haline getirmişti. Kırım Savaşından sonra Rusya'nın sosyal yapısının ne kadar eski ve sorunlu olduğunu asiller de gördü. 1856'da Çar, Asiller Meclisinde Köleliğin Kaldırılması Kanununu çıkardı. Katerina'nın kilise arazileri için yaptığını o da soyluların arazileri için yaptı. Onları devlet adına satın alarak köylülere dağıttı. 1861'de nüfusun %45'ini oluşturan 22 milyon köle serbest bırakıldı. Çar, Devlet adına toprak sahiplerinin topraklarını satın alarak kırk dokuz yıllık vade ile köylülere sattı. "*Kurtarıcı Çar*" olarak anıldı. Ama bunun köylüleri daha da yoksullaştırdığını iddia edenler oldu ("*köylülerin köleleştirilmesi*"). Çünkü sadece hürriyet karın doyurmuyordu. Kaldı ki köleler (serfler) çocuklarını okula gönderirken bile efendilerinden izin almak zorunda idiler.

II. Alexander zamanında hükümete yapılan eleştiriler artınca, eski bir amiral "sağlam" bir eğitim bakanı olarak atandı ve St. Petersburg eğitim bölgesinin başına da bir Kazak general getirildi.

1861'de yeni ve sınırlayıcı düzenlemeler uygulamaya kondu. Öğrenci üniforması yasaklandı. Her iki başkentte de öğrenci gösterileri sorumluları polis ve askeri birlikler tarafından baskı altında tutuldu.

19.yüzyılın ortalarında Rusya'da sanayileşme başlamış* ve dolayısıyla sanayileşmeye dayanan ve Avrupa'daki isyanlardan etkilenen sosyal sorunlar devleti meşgul etmeye başlamıştı. 1861-1862'de Polonya'da ve Rusya üniversitelerinde isyan yönünde eğilimler arttı. 300 üniversite öğrencisi Peter-Paul kalesine kapatıldı. Birçoğu dövüldü ve üniversiteden atıldı. Halk üniversite öğrencilerini tehlikeli, ahlâksız ve Rus toplumu tehdit eden bir güç olarak görüyordu. 1862 St. Petersburg yangınına da bazı gazeteler bu devrimci öğrencilerin çıkardığını yazdılar.

II. Alexander 1863'te bir dizi üniversite yasası çıkardı. Bu yasaların hazırlanmasında üniversiteler ve profesörlere danışıldı. Bazı profesörler bu amaçla iyi Avrupa üniversitelerini incelemeye gönderildi. Yeni yasalar yönetimdeki üniversite özerkliği açısından Almanya'yı, bütün üniversitelerin müfredat programlarını ve yıllık sınavlarını hazırlamada Eğitim Bakanlığını yetkili kurma açısından Fransa'yı örnek almıştı. Üniversite yönetimi her birimde kurullara bırakılmıştı. Bu kurullar o üniversitedeki öğretimi, diplomaları teftiş ediyor ve üniversite yayınlarına sansür uyguluyordu. Rektör, dekan ve diğer yüksek yöneticiler seçimle belirleniyordu. Daha önce ilga edilen Felsefe ve Hukuk kürsüleri tekrar kurulmuştu. Öğretim ücretleri yükseltilmişti ve öğrencilerin 2/5'i burs alabiliyordu. Çar, akademik titrini almamış üniversite hocalarının bunun için hemen çalışmaya başlatılmasını istiyordu. Muhafazakâr Kont Dmitri Tolstoy'un eğitim bakanlığına (Ulusal Aydınlanma Bakanı, 1866-1880) atanmasına rağmen bu üniversite yasaları Çar değişikliğine kadar uygulandı. 1881'de Çar öldüğünde St.Petersburg, Moskova Kazan, Kiev, Vilna, Harkov ve Dorpat üniversitelerine ek olarak Odessa Üniversitesi (1865), Varşova Üniversitesi (1869)

* Sanayileşme 1850'lerde – İngiltere'de olduğu gibi- Rusya'da Moskova ve St. Petersburg çevresindeki iplik sektöründe başladı. Rusya'daki tekstil sanayinin geliştirilmesinde İngilizler önemli rol oynadı. Amerika iç savaşı dolayısıyla oradan gelen pamuk kesilince Türkistan pamuğuna yöneldiler. Metalürji alanında da yabancı yatırımcılar önemli rol oynadılar. Yüksek kaliteli kömür, Kafkaslardan çıkan petrol, Nikolas zamanında başlayan (1837) demiryolu yapımının yaygınlaşması gibi... Rusya, demiryollarının yapımında, Amerikalı uzman Whister'in yardımıyla çok planlı hareket etti. Fransız mühendisler ve yatırımcılar da devreye girdi. 1867'de demiryolları özelleştirilmeye de başlandı. Alaska Amerika'ya satıldı ve demiryolları için iyi bir sermaye sağlandı.

kurulmuş, Sibirya’da Tomsk Üniversitesi de kurulmaya başlanmıştı (1878). Bu üniversitelere ek olarak yüksek öğretim alanında yedi uzmanlaşmış kurum daha kurulmuştu. Ancak üniversitelerdeki araştırmacı ruh kaybolmuş ve hemen bütün fakülteler teknisyen, bürokrat ve öğretmen yetiştiren birimlere dönüşmüştü.

1725’te kurulan St.Petersburg Öğretmen Okulu (Pedagoji Enstitüsü) 1858’de Üniversiteye dönüştürüldü. D.Tolstoy’dan önce eğitim bakanı olan Alexander Vasilyeviç Golovnin (1862-1866) zamanında Üniversite yasasının (1863) yanı sıra İlk ve Ortaöğretim Okulları Yasası da çıkarıldı (1864). Golovnin’in en kayda değer girişimi, Alman *Realschule* okul tipini *Realgymnasium* olarak Rusya’da da kurmaya çalışması idi.

1860’lı yıllarda üst tabakadan bir grup soylu, İngiliz liberalizmini Rusya’da da yayınlamak istiyordu. 1864’te mahalli işlerin oralarda halledilmesi kararlaştırıldı. Bunun için “zemstva” (tekili “zemstvo”) denilen mahalli yönetim meclisleri kuruldu. Seçimle kurulan bu meclisler mahalli vergiler topluyorlar, eğitim sağlık, yerel ekonomi, yol yapımı gibi alanlarda yatırım yapıyorlardı. (1917 devrimine kadar devam etti)

Zemstva’lar mahalli heyetlerle yönetilen kasaba ve şehirler idi. Burada birçok hizmetler yapıldığı gibi, okullar açılarak eğitim hizmeti de yapılıyordu. 1900’de zemstva okulları karşısında hem sayı hem de kalite olarak kilise okulları geri kalmıştı. 1915 de Kutsal Sinod’un yönetiminde 34.000 kilise ilkokulu var iken, Eğitim Bakanlığının emrinde - zemstvalarla birlikte – 81.000 ilkokul ve 6 milyon öğrenci vardı.

Orta öğretimde klasik gimnazyumlarla mesleki ortaöğretim kurumları birbirinden ayrılmıştı. Programdan ölü diller çıkartılmış, modern diller, fen ve matematik ağırlıklı bir öğretim yapılıyordu. Bunlara *gerçek gimnazyum* deniliyordu. Alexander’ın iktidarının onuncu yılında, 1865’de okullardaki öğrenci sayısı iki katına, 800.000’e çıktı. Bu dönemde bölge okulları (district schools) kaldırıldı. Bazıları gelişmiş tip ilkokula, bazıları pro-gimnazyuma (8 yıllık gimnazyum eğitimi yerine 4 yıllık gimnazyum tipi bir program uygulayan) dönüştürüldü.

1864’te adalet reformu da yapıldı. Mahkemelerin halka açık oluşu, sözlü şahitlik, jüri sistemi savunma ve davacı arasındaki tartışmalar, savcılık ve avukatlık mesleklerinin ortaya çıkması, Baro’nun kurulması gibi gelişmeler oldu. Avukatlar daha sonraki reform hareketlerinin de lideri oldular. Rusya adalet sistemi dünyanın en iyilerinden biri oldu.

Kırım Savaşındaki başarısızlık üzerine Harbiye Nazırı Dmitri Milyudin 1863-1875 arasında bir dizi askeri reform yaptı. 1870’te Prusya ordusunun Fransızları yenmesi üzerine Prusya stili askere alma ve zorunlu askerlik sistemine geçildi. Eğitimli kişilerin cahillerden daha hızlı askeri eğitim aldığı görüldü. Bunların askerlik süresi kısaltıldı. Üniversite mezunları altı ay, lise mezunları 18 ay, ilkokul mezunları 3-4 yıl askerlik yapacaktı. Bütün bu reformlar da basında uzun uzun tartışıldı.

1860’ların ortalarında Rus ordusundaki okur- yazar oranı %7 idi, 1890’da %30’a çıktı. 1850’li yıllarda Savaş Bakanlığı okuma-yazma bilmeyen erlere okuma-yazma öğretmek için birimler kurdu. 1870’lerde ordudaki okuma-yazma bilenler oranı genel nüfustakinden yüksek idi. Askerlerin yarısı okuma, dörtte biri okuma-yazma biliyordu. 1874 reformundan sonra 2-3 milyon insana orduda okuma-yazma öğretilmişti. Ordu, Rusya’nın en büyük eğitim kurumu olmuştu, hatta Savaş Bakanlığı’nın eğitim işlerinde Eğitim Bakanlığı’ndan daha iyi çalıştığı söyleniyordu. Savaş Bakanı Milyotin, askeri okullara liselerden iyi öğrenci gelmediğinden şikayetçi idi. Askeri tip eğitimini kız öğrencilere de açtı.

1866’da Kazan Üniversitesinin bir öğrencisi tarafından Çar’a tabanca ile ateş edilmesi üniversite öğrencilerinin ahlâksızlığından devrimciliğine, Eğitim Bakanlığının iyi yönetilememesine kadar bir dizi eleştirilere neden oldu. Kutsal Sinod Başkanı olan Dmitri

Tolstoy, aynı zamanda Eğitim Bakanı olarak atandı. İkinci defa Eğitim Bakanı ile Kutsal Sinod başkanı aynı kişi oluyordu. Sadece üniversiteler değil, gimnazyumlar da politika merkezi olmuştu. Hatta okulların dışında bir takım merkezlerde devletin propaganda ettiği kültüre karşı bir kültür geliştiriliyordu. Tolstoy, okullardaki ve üniversitedeki ihtilalci havanın fen derslerinden kaynaklandığını savunuyordu. Buna göre okullardan fen dersleri çıkartıldı ve klasikler kondu. Gimnazyum altı yıla indirildi. Tolstoy ülke eğitimini tamamen kontrol altına almak için 1871 ve 1874'te yasal düzenlemeler yaptı; zemstvos okullarının mahalli kontrolünü bile kaldırdı. Üniversiteye girişler kısıtlandı ve azaltıldı. Gimnazyuma çok zor bitirme sınavları kondu. Buraya girenlerin ancak üçte biri mezun olabiliyordu. Tolstoy üniversitedeki özgürlüklere pek dokunmadı ama bazı disiplin konularını polise havale etti ve bu, 1870'lerde üniversite öğrencilerinin gösterilerine neden oldu. Yüzlerce üniversite öğrencisi okullarını bırakıp köylüleri "bililendirmeye" gittiler. Tolstoy ilkokullara yöneldi. 1864'te ulusal bir ilköğretim sistemi kuruldu. Bakanlığın kolejlerinden daha enerjik olan zemstva okullarının açılıp kapanması, öğretmen atamaları gibi hususları Bakanlık müfettişlerine verdi. Bu okullar üzerindeki teftişi arttırdı. Müfettişler ders kitaplarının seçiminden, öğretmenlerin siyasi ve ahlâki görüşlerine, bayram günlerinde yediklerine kadar karışmaya başladılar.

Çok az kız okulu vardı. 1870'de gimnazyum ve pro-gimnazyumlar kız öğretmenler yetiştirmeye ve kız okulları açmaya başladılar¹³. O zamanki üniversite yasaları kızların üniversitede okumasına izin vermiyordu. Kamu baskısıyla kızlar için tatillerde ve hafta sonlarında ekstra kurslar veriliyordu. Çok zeki kızlar yabancı üniversitelere gidiyordu ve bu 1914'e kadar devam etti. Eğitimin yaygınlaşması, sansürün gevşemesi ve halk tartışmalarına ilgi, kitap ve periyodik yayınlarında büyük bir artış sağladı. 1855'de 1020 kitap, 1864'te 1.836, 1894'te 10.691 kitap yayınlanmıştı. 1894'te İngiltere ve Amerika toplamına hemen hemen eşit kitap yayınlanmıştı. St. Petersburg Devlet kütüphanesi, Biblioteque Natinole ve British Museum'den sonra dünyanın üçüncü büyük kütüphanesi olmuştu. 1855'de 140 periyodik yayınlanıyordu. Bunların 60 kadarı "resmi" idi. Her kurum dergi yayınlıyordu ve buralarda her türlü yazı yayınlanıyordu.

III. Alexander zamanı (1881-1894)

Dimitrii Tolstoy'dan sonra eğitim bakanlığına A.A.Saburov getirildi ama bir yıldan fazla dayanamadı (1880-1881). Çünkü yeni çar III.Alexander (1881-1894) kendi eğitim bakanını atadı: Prens A.P.Nikolay. Bir yıl sonra bunu Kont T.D.Delyanov (1882-1897) ile değiştirdi. Bu Rusya'daki eğitim için ve özellikle azınlıklar için tam bir felaket oldu. Üniversite özerkliği tamamen kaldırıldı, 1886'da kadınların devam ettiği üniversiteler kurslar kapatıldı. 1887'de asil olmayan çocukların gimnazyuma kayıtları sınırlandırıldı.

Nikolas ve II. Alexander zamanı Rus edebiyatının altın dönemidir. Turgenyev, Dostoyevski ve Tolstoy realist sanatçılar olarak o dönem Rus hayatın ve insanını eserlerine mükemmel yansıtmışlardır. Yurtdışında yetişmiş Anton Rubinstein'in kurduğu St. Petersburg Konservatuvarı'nda yetişen Çaykovski de (öl-1893) o dönem Rus müzik hayatının iyi örneklerinden biridir. Ama gene de Rus müzisyenlerin çoğu hayatlarını Amerika'da geçirmişlerdir.

¹³ I.Dünya Savaşı'na kadar Rusya'daki öğretmen yetiştirme sistemi ile Amerika'daki hemen hemen aynı idi (Long, Delbert H. and Long, Roberta A. (Ed). (1999). Education of Teachers in Russia. London: Greenwood Press.)

1904'te ilk kız ziraat okulu açıldı. 20 yüzyıl başlarında kadınların çalışma ve eğitim alanlarında eşit haklara sahip olması için “kadın hareketi” yoğun çalışmalar içinde idi. 1905'te üniversitede kızlar ve erkekler birlikte okumaya başladılar (coeducation).

20.yy. başlarında Rus üniversite sistemi iyi gelişmişti ama ilköğretim ve ortaöğretim sistemi buna uyum yapamıyordu.

1860'li yıllardaki zemtsva çalışmasından dolayı ilköğretim sistemi iyi yayılmıştı. 1880'de 23.000 ilkokul varken 1896'da 79.000 olmuştu. Bu 79.000 okulda üç milyon erkek, 850.000 kız öğrenci kayıtlı idi. 79.000 okulun 33.000'i Eğitim Bakanlığına bağlı (bunların çoğu esas olarak zemtsva okulu idi). Holy Sinod'un 34.000 kilise okulu vardı. 1000 kadar Pazar okulu (yetişkinlere) vardı. 10.000 okul da Harbiye Nezaretine bağlı idi. III.Alexander zamanında orta ve yükseköğretime kaydolan öğrenci sayısı nüfusa oranla ciddi düşüş gösterdi (ortaöğretimde 1880'de %16.3'den 1895'de %13.3'e; yükseköğretimde 1880'de %1.5'den 1895'de %1.3'e).

Birleştirilmiş sınıflarda (one-class) din, Rus kilisesi, Rusça, aritmetik ve öğretiliyordu. Büyük yerleşim yerlerindeki iki sınıflı (two-classes) okullarda coğrafya, tarih, resim ve geometri de öğretiliyordu.

Yüzyıl başında ortaöğretim sınıfsal bir karakter taşıyordu. 8 yıl öğretim klasik lise öğrencileri olgunluk sınavına (Attestation of Maturity) hazırlıyordu. Bu diploma da öğrencilere giriş kapısı açıyor veya üst düzey devlet memurluğuna giriş sağlıyordu. 6 yıl öğretim süreli Real okullar pratik konular üzerinde eğitim veriyor, mezunları da sınavla yüksek teknik okullara girebiliyordu. Yüksek ücretler, soylu olmayanlara konulan sınırlamalar (Yahudilere konulan kotalar gibi), liselere devam edenlerin yarısından fazlasının soylu çocukları olmasına neden oluyordu. Soylu olmayan zenginler çocuklarını eğitim için yurt dışına gönderiyordu.

1899'da 191 gimnazyum, 53 ön gimnazyum (pro-gymnasium) ve 115 Real okul vardı. Bunlara ek olarak 130.000 öğrencisi olan birçok orta seviyede kız okulu vardı.

1914'te sekiz milyon öğrencisi ile (7 milyonu ilkokullarda) her türden 120.000 okul vardı. Klasik liseler eski önemini kaybetmiş, pratik konuların önemi artmıştı. Eğitim bakanlığının çabalarına rağmen gimnazyumlardaki alt tabaka çocuklarının artışı devam ediyordu; 1902'de gimnazyum öğrencilerinin yaklaşık %10'u köylü çocukları idi. Bir dersaneli ilkokullar üç yılın üstüne +1 yıl, Real okullar da 6 yılın üstüne bir yadinci yıl eğitim vermeye başlamışlardı.

Bir Rus köylü deyişi “Eğitim iyi günlerde bir süs, kötü günlerde bir sığınaktır” der. Son Rus çarının yönetimi zamanında eğitim, devlet ile halk arasındaki uçurumun en iyi görüldüğü yer idi. 1914'te eğitim muhakkak ki ilerlemişti, ama bu Rus hükümetinin çabalarından çok (eğitim bütçesi sürekli artmasına rağmen) halk enerjisinin bir eseri idi. Bu alanda zemtsva okulları çok etkili oluyordu. Yüzyıl dönümünde ilköğretim fonlarının 4/5'i zemtsva ve kent konsülleri tarafından sağlanıyordu. Eğitim Bakanlığı ise müfettişleri vasıtasıyla bu okulları sıkı bir şekilde denetliyor, ders kitaplarını standart hale getirmeye çalışıyor, öğretmenlerin resmi ve özel hayatlarını ayrıntılarına kadar kontrol ediyordu. Kalitesini ve önemini giderek kaybeden (medrese gibi) kilise okulları da bakanlık tarafından teftiş ediliyordu.

Mahalli konseylerden başka, çeşitli kuruluşlar ve kişiler de okullar kuruyordu (ama diğer Bakanlıkların kurdukları dışında, bunların hepsi eğitim Bakanlığının ölümcül ellerine düşüyordu). 1914'e kadar güya zemtsva okullarına ve öğretmenlerine bakanlık karışmıyordu.

Kota sistemi kalktıktan sonra Yahudiler de birçok özel okul açmıştı (bunlara daha sonra gene kota kondu). Zemtsvaların yetişkin okulları da bakanlığın teftişinde idi. Hatta özel

okulların öğretmenlerini kendilerinin seçmelerine izin verilmiyordu. Öğretmen ücretleri düşüktü, nitelikleri yüksek değildi, tükenmişlik fazla idi, sık sık yer değiştiriyorlar ve kendilerine verilen programı uyguluyorlardı. 1913'te Yaroslavl'da toplanan Öğretmen Kongresi gramer öğretimi ve ilkokullardaki kendini ifade konularını tartıştığı halde, *"halkın sükunetini bozdukları için"* yasaklanmıştı.

Eğitimdeki en çok zarar veren sınırlamalar III.Alexander zamanında yapıldı. 1877'de *"Aşçı Çocukları ile ilgili düzenleme"* diye adlandırılan belgede* şöyle deniyordu: *"Gimnazyum ve pro-gimnazyumlar şoför, arabacı, aşçı, çamaşırıcı, küçük tüccar ve bu gibi mesleklerde çalışan insanların çocuklarından korunmalıdır. Belki olağandışı birkaç yeteneklinin dışında, bunların çocukları ait oldukları sosyal çevreyi terketmeye cesaretlendirilmemelidir."*¹⁴

Savaş öncesi dönemde, 1906'da kurulan Rus Millet Meclisi olan *"Duma"*, Eğitim Bakanlığının istediğinden daha çok bütçe kabul ederek, halkın daha çok ve daha iyi eğitim isteklerine cevap verdi. 1916'da Eğitim Bakanlığı okulların sosyal sınıflara göre farklılaşmamasını, bütün yetenekli öğrencilerin bir sınıftan diğerine doğrudan geçişini sağlayan birlik sistemini (unified system) ve alt tabaka okullarının mahalli diller kullanmalarını kabul etmişti. 1922'ye kadar bütün çocuklara zorunlu eğitim ve sağlanacaktı.

Son Romanovlar döneminde uzmanlık ve teknik eğitim kurumları arttı. Özellikle başkent dışındaki taşra kentlerinde birçok teknoloji kurumu kuruldu. En önemli artış ziraat kolejlerinde ve daha sonra da ticaret okullarında oldu. Buralara kadınlar da devam etmeye başladılar. Sanat ve müzik okulları öylesine desteklendi ki, St. Petersburg ve Moskova uluslararası üne kavuştular. Değişik bakanlıklar da kendi yüksek öğretim kurumlarını kurmuştu. Harbiye ve Ticaret bakanlıklarının yanısıra Posta ve Telgraf Bakanlığı son derece modern III.Alexander Elektro-Teknikal Enstitüsü'nü açmıştı.

1899'da hâlâ dokuz üniversite vardı ama bunların öğrenci sayısı (1/4'ü Moskova Üniversitesinde) 16.500'ü bulmuştu. Tipik bir Rus üniversitesinin dört fakültesi vardı: en büyüğü Hukuk, en küçüğü Tarih ve Filoloji, diğerleri de Tıp, Fizik veya Matematik idi. Üç tane yüksek kolej (lise) (Galatasaray gibi) sınırlı konularda üniversite biçimi kurs veriyordu. Üniversite özerkliği 1884 tarihli bir yasa ile sınırlandırılmıştı. Rektör, dekan ve profesörler artık üniversite konseyi tarafından atanmıyordu. Rektör dört yıllığına Eğitim Bakanlığı tarafından atanıyor ve aradaki eğitim bölgesi başkanının emrine veriliyordu. Boş kürsüler ilan ediliyor, müracaat edenler üniversite konseyi tarafından inceleniyor, atamayı Bakana teklif ediyor. Eğitim Bakanı, disiplini teftiş etmekle görevli üniversite müfettişini de tayin ediyordu III.Alexander zamanında üniversiteden öğrencilerin atılmasını protesto eden birçok profesör sözde suçlamalarla üniversiteden atılmıştı.

1905'ten önce kızlar için sınırlı miktarda yüksek öğretim imkânı vardı. St. Petersburg'da üniversite tipi kurslara 1000 civarında bayan devam ediyordu. Benzer kurslar Moskova'da 1888'de yasaklanmıştı ama 1900'de tekrar açıldı. Bazı taşra üniversiteleri de bayanlara yönelik kurslar açıyordu. St. Petersburg'da kadınlar için bir tıp okulu 1872 açılmıştı, on yıl sonra kapatıldı, 1897'de tekrar açıldı. Bu okul zemstva tarafından finanse ediliyordu, beş yıllık eğitimden sonra buradan mezun olan idealistler özellikle kırsal bölgelerdeki sağlık birimlerinde çalışıyorlardı. Yüksek öğretim yapmaya çok istekli kızlar üniversiteye dışarıya özellikle Almanya'ya gidiyorlardı. Bunlara en iyi örnek, matematikçi Sofia Kovalevskaya idi. 1850'de doğan bu kızın 16 yaşında bir matematik dahisi olduğu

* Bu yasaya Aşçıkadın Çocukları Yasası (Циркуляр о кухаркиных детях). da denildi.

¹⁴ Alındığı: P.N. Ignatiev vd . Russian Schools and Universities in the World War. Yale University 1929. S.31

anlaşılmalı, bütün Rus üniversiteleri sadece erkekleri açık olduğu için dışarıya gönderilmiş ve Stokholm Üniversitesinde dünyanın ilk bayan profesörü olmuştu.

Yüzyıl dönümünde Rus öğrenciler Avrupalı çağdaşlarından oldukça farklı idi. Yılgın ve ümitsiz idi. Ya bürokrasi çarkının bir dişlisi olacak ya da sürgüne gönderilecekti. Zengin üniversite öğrencileri arasına bir şekilde Oxford ve Cambridge öğrencileri ile bir araya geliyordu.

Gimnazyumlar sadece teorik eğitim yapıyorlar, gerçek bir eğitim yapmıyorlardı. Klasikler bile sadece ezberletiliyordu. Öğrencilerin aldığı mali yardım çok küçük idi. Ailesi zengin olmayan öğrenciler çok kötü şartlarda yaşıyordu. Gazete ve dergilerden, hocalarından öğrendiklerinden daha fazla şey öğreniyorlardı. Öğrenci toplantıları yasaklanmıştı ve yaygın bir ihbar sistemi kurulmuştu. Üniversite müfettişleri çok etkili çalışıyordu. Öğrencileri istediği zaman çağırıyor, burslarını kesiyor, özel paralı ders vermelerini yasaklayabiliyordu. III. Alexander zamanında bir yılda üniversiteden kovulan profesör sayısı 100'ü bulmuştu. Bu huzursuzluk “devrimci” çalışmaların artmasına neden oluyordu.

II. Nikolas zamanı (1894-1917)

Aslında son çar olan II. Nikolas zamanı (1894-1917) sansürün kalktığı, kilisenin ikiyüz yıldan beri ilk defa kendi patriğini seçme hazırlığı yaptığı, köylülerin toprak tapularını aldıkları, işçi sendikalarının serbest bırakıldığı ve bütün ülkenin hızla demiryolları ile döşendiği bir dönemdi. Rus ekonomisi 1890-1913 arasında dünyanın en hızlı büyüyen ekonomisi idi. Rusya tarım ürünleri bile ihraç etmeye başlamıştı. Zaten Nikolas çok iyi bir eğitim görmüş, Fransızca, İngilizce ve Almancayı mükemmel derecede biliyordu.

II. Nikolas zamanında sosyal ve politik konularla ilgili öğrenci huzursuzluğu daha da arttı. 90'ların sonunda Moskova Üniversitesinde bir öğrenci konseyi toplandı, müfettişlerin kaldırılmasını ve kadınların üniversiteye alınmasını kararlaştırdı. 660 öğrenci tutuklandı ve tüm Rusya'da 13.000 üniversite öğrencisi boykota başladı. Hükümet üniversite yurtlarını geliştirme ve öğrenci kulüplerine izin verme kararı aldı. Ama müfettiş sayısı artırıldı (150 öğrenciye 1 müfettiş), öğrencilerin kendi oturdukları bölgenin üniversitesine kaydolması istendi. Birçok hoca atıldı. Boykotçu öğrenciler üniversiteye tekrar kaydolmadı, birçokları askere alındı. Bazı üniversite öğrencileri eziyet gördü ve öldü. 1903'de Varşova öğrencileri Ruslaştırmayı protesto ettiler. 1904'te Rusya'nın her tarafından toplanan profesörler toplantısı içişleri bakanı tarafından basıldı ve katılanların bazıları sürgün edildi.

1905 krizinden sonra üniversite yönetimi tekrar rektörlere bırakıldı, öğrenci derneklerine ve politik çalışmalara izin verildi. Ta 1850'lerde başlayan sosyalizm ve Marksizm temelli çalışmalar bu dönemde yoğunluğunu giderek arttırdı.

1905 kazanımlarından biri de, kadınların üniversitedeki derslere katılmaya başlamalarıdır. Gerçi erkek öğrencilerin kullandığı tüm hakları kullanmıyorlardı, ama hükümet onların devlet üniversiteleri sınavlarına girmelerine izin veriyordu. 1909'da bunların sayısı 640'a çıkmıştı. 1915'te kadınların üniversiteye girişleri önündeki tüm engeller kaldırıldı. Hatta üniversiteye de tam özerklik verildi. Ama vakit çok geçti, 1917'de devrim oldu.

Delyanov'dan sonra, 1897-1917 arasındaki on yılda on eğitim bakanı değişti. 1910'da Rus olmayan Basarabyalı L.A.Kasso¹⁵, Eğitim Bakanı oldu. Üniversitedeki siyasi toplantılara, rektöre danışmadan polis müdahalesi getirdi. Öğrenci boykotu başladı. Bazı

¹⁵ Kasso, Berlin, Heidelberg ve Paris üniversitelerinde eğitim görmüş, Moskova, Dorpat ve Harkov üniversitelerinde de öğretim üyeliği yapmıştı.

profesörler durumu protesto için istifa etti. Binlerce öğrenci üniversiteden atıldı (sadece 1400'ü St.Petersburg Kadın Tıp Enstitüsü'nden olmak üzere 1911'de 7.400 üniversite öğrencisi atılmıştı). Kasso'dan sonra bakan olan Kont Pavel N.Ignatiyev zamanında, 1916'da Rusya'da çağ nüfusunun okullara kayıt oranı %91'e, okuma-yazma oranı da %56'ya çıktı. Yüzyıl başında Yunanca ortaöğretim programlarından çıkartılmıştı, Ignatiyev zamanında modern dillere ağırlık veren bir sistem kuruldu. Ama baskılara o da dayanamadı ve istifa etti. Devrimden önceki son eğitim bakanı da N.K. Kulçitskii oldu.

1909'da Saratov, 1916'da Perm Üniversiteleri açıldı. 10 üniversitede toplam 39 "yüksek" kurum vardı. Öğrencilerin yarısından fazlası üst ve orta sınıfların çocukları idi.

1908'de Evrensel İlköğretim Yasası çıkarıldı, 8-11 yaşları arasında zorunlu ilköğretim ve yüksek ilkokullar sistemi getirildi. Rusya demokratik merdiven sistemin (democratic ladder structure) getirdi.

1914'te Rusya'nın Laboçevski, Markov, Bernstein gibi dünya çapında tanınmış matematikçiler; Fransa Pastör Enstitüsünde çalışan ve 1908 Nobel biyoloji ödülünü almış Meshnikov, St. Petersburg'da çalışan gene Nobel ödüllü Pavlov, Sibiryalı kimyacı Mendelyev, melez meyve ağaçları geliştirmede meşhur Michurin, Hidrodinamik alanında Krilov, elektrikte Yablockov, Popov; aerodinamikte Zhukovski ve Çaplığın, Tsilkovski; Edebiyatta Tolstoy, Çekov, Gorki gibi büyük adamları vardı.

Sovyet dönemi

1917'den önce, 1922'ye kadar uygulanacak bir eğitim planı Duma'da kabul edilmişti. Bolşevik devriminden sonra (1917) eğitimde bir yeniden yapılanmaya girişildi. Lunaçarski, Eğitim Bakanı (komiser) oldu. 1918'de kilise okulları mahalli sovyetlere bırakıldı. 1917-31 arasında yoğun bir devrimci eğitim uygulandı, eski ilkeler kaldırıldı ve sosyalist teori uygulandı. Karl Marx'ın John Bellers, Charles Fourier ve Robert Owen'in fikirlerine dayanarak önerdiği *politeknik* eğitim uygulanmaya başlandı.

1919'daki 8. Parti Kongresinde "*komünist eğitim ilkeleri*" kabul edildi. 17 yaşına kadar zorunlu parasız eğitim kabul edildi (ancak bina ve öğretmen yokluğundan 1927'de bile 12 yaşına kadar uygulama yapılabilmisti). Sınıfsal farkları kaldıran politeknik eğitim tipi kabul edildi. Ancak Lunaçarski ve Krupskaya'nın politeknik eğitim yönündeki tüm çabalarına karşın çarlık döneminin 9 yıllık okulları da yaşadı ve bunun yanında ayrı teknik okullar kuruldu.

Bir başka önemli ölçü "*işçi öğretim elemanları*" (*Rabfak*) yetiştirilmesi idi. Bunun için kurslar açıldı. Amaç işçi ve köylüleri yükseköğretime hazırlamak idi. Kruşçev ve birçok parti yöneticisi bu kurslarda yetişti. Zaten "*Sovyet aydınları*" en baştan beri eğitilmişti. Rabfak yetiştirme 1940'lı yıllara kadar devam etti.

Çok enerjik okuma-yazma kampanyaları düzenlendi. Bu kampanyalarda Kızıl Ordu büyük rol oynadı. 1939'da kırsal bölgedeki nüfusun % 86'sı kentlerdeki nüfusun %94'ü okuyamaz olmuştu (1959'da bu oran % 98-99'a çıkmıştı).

1920'li yıllarda John Dewey'in proje tabanlı, öğretmenin daha az etken olduğu öğretim teorisi Sovyet okullarına uygulanmaya başlandı. Bu arada politeknik eğitime de yönelme vardı. Üniversitelere burjuva çocukları değil işçi ve köylüler kaydediliyordu. 1931'de bu tersine döndü. Lunaçarski ayrıldı. Bazı psikolog ve eğitim teorisyenleri ayrıldı. Yabancı eğitim teorileri yasaklandı.

1931-2'de ortaöğretim tıkanı. Çar dönemi politikaları tekrar canlanmaya başladı. 1930-1950 arasında katı ve baskıcı bir eğitim düzeni kuruldu. Eski disiplin, sınav ve not verme sistemine geri dönüldü. Stalin'i bir dahi olarak gösteren yeni ders kitapları dağıtıldı. Bu düzenin sorumlusu, Lunaçarski'nin yerine geçen Zhdanov idi. Stalin döneminde bilim adamları ağır baskı altına alındı ("*İşçi sınıfına düşman birisi, bilim adamı da olsa düşmanımızdır*").*

1930'lu yıllarda şehir gençliği huzursuzlaştı. 1935'te suçlu sorumluluk yaşı 12'ye indirildi.

1932'de üniversitelerin, öğrencilerinin 2/3 ünü işçi sınıfı ve köylülerden seçme kararı kaldırıldı. Bu yönetici sınıf çocuklarının buralardan daha çok yararlanma yolunu açıyordu. 1940'larda yükseköğrenim ve ortaöğretimin son üç yılının paralı hale getirilmesinden dolayı, işçi sınıfının buralarda okuması daha da zorlaştı. (1934'ten sonra 7 yıllık okullar zorunlu, 10 yıllık okullar isteğe bağlı idi. Bu 10 yıllık okulların son üç yılı paralı hale getirildi.)

Savaş sırasındaki ortaöğretim programındaki askeri derslerin oranı % 6'dan % 11'e çıktı. Bu yüzden kız ve erkeklerin ayrı eğitimi düzenine tekrar dönüldü (ve 1954'e kadar bu devam etti). Savaşta ölenlerin çocukları için okullar kuruldu ve bunlar asker olmak için eğitildi.

1943'te bir dizi eğitim reformu yapıldı. Eğitim teorisi tekrar değer kazandı ve Eğitim Bilimleri Akademisi kuruldu. Zorunlu eğitim başlama yaşı 8'den 7'ye indirildi.

Savaş sırasında eğitilmeyen işçi ve köylüler için akşam okulları açıldı. Öğrenci davranışları için 20 kural belirlendi ve bunlar çocuklara ezberletilmeye başlandı.

1944'te 4. 7. ve 10. sınıf sonlarında sınav yapılması kararlaştırıldı. Eski "*okulu terk tasdiknamesi*" tekrar kuruldu.

Savaştan sonra okul eksikliği devam etti ve okullar 2-3 vardiya çalıştı. İlkokul öğretmenleri çok değişik kaynaklardan geliyordu.

Yükseköğretim Rusça yapıldığı için, Rus olmayan bölgelerdeki insanlar Rusça öğrendiler ve Rusça, Sovyetler Birliğinin ortak dili oldu.

5.Beş yıllık plan 7 yıl yerine 10 yıl zorunlu öğretimi öngörüyordu (şehirlerde 1955'e tüm ülkede 1960'a kadar). 1952'de, 1930'lu yıllarda terkedilen politeknik eğitim ilkeleri tekrar kabul edildi. Ancak Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in başa geçmesi bu planları değiştirdi.

1958 yılında Kruşçev "*SSCB'nde Okulun Hayat İle Birleştirilmesinin Güçlendirilmesi ve Halk Eğitim Sistemini Diğer Gelişimleri Üzerine Kanun*"u çıkardı. Bu, Lenin zamanında gerçekleştirilemeyen, daha sonra da tamamen unutulmuş politeknik eğitim reformunu yapma girişimi idi. 1958 reformu, mevcut sistemin eleştirileri üzerine kuruldu. Kruşçev çok iyi eğitim almış bir kişi değildi. Herkes yükseköğretim yoluyla beyaz yakalılar sınıfına geçmek istiyordu. Kruşçev ise bir "aydın sınıfı"nın gelişmesini sınırlandırmak istiyordu. Ancak ekonominin gelişmesiyle ihtiyaç duyulan eğitilmiş işgücü eksikliği duyuluyordu. Eğitim, iş dünyasının ihtiyaçlarına cevap veremiyordu. Herkes işe yaramayacak şekilde *aşırı eğitim* (üniversite eğitimi) alıyordu.

1958 eğitim reformu herkes için 10 yıllık zorunlu eğitim hedefinden vazgeçiyordu. 1958'den önce 10 yıllık okullar bazı şehirlerde vardı ve çocukların çoğu 7 yıllık okullara devam ediyordu. Sadece istekli olanlar son üç yılı okuyup "*olgunluk diploması*"na veya üniversiteye gidiyordu.

* Özellikle genetikçilerden Vavilov, Max Levin, Solomon Levit gibi bilim adamları "toplum düşmanı" ilan edildiler. "*Bilim sadece Marx, Engels, Lenin ve Stalin'in öğretileri üzerine bina edilebilir*" görüşü egemen oldu.

1958'den sonra zorunlu eğitim 8 yıl oldu (7-15). Sekiz yıllık zorunlu eğitimi bitirenler ya pratik ve teknik eğitime ya da doğrudan iş hayatına geçiyordu.

Üniversiteye gitmek isteyenler zorunlu öğretimin üstüne 3 yıl daha okuyacaklardı. Yani 10 yıllık zorunlu eğitim 11 yıla çıkmış oluyordu. Bu şekilde de akademik yola girenler hayattan ve iş dünyasından tamamen kopuyorlardı. Yeni reform, yükseköğretime girmeden önce en az iki yıl "işte çalışma"yı öngörüyordu (daha iyi vatandaş olsun diye). Bu üniversite önünde yığılmayı da rahatlatıyordu.

Kruşçev reformu tam uygulayamadı. 1964'te 10 yıllık okulların fazla sınıf uygulaması kaldırıldı. İşte çalışma işi, okul bahçelerinde ve bürolarında yapılmaya başlandı. 60'lı yılların sonunda üç yıllık bir ekleme yapıldı ve 1973'te okulu bitirme yaşı 15'den 17'ye çıktı. Sovyetlerde sınıfsız bir okul ve herkes için fırsat eşitliği yerine sürekli bir elit sınıf yetiştirme oluşumu ortaya çıkıyordu. 1964 ve 1966'da da ortaöğretimde politeknik eğitimi uygulama yönünde iki reform hareketi daha yapıldı. Yetmişli yılların sonunda herşey 1958 öncesine dönüyordu.

Kruşçev zamanında karma ortaöğretim okulları açıldı. Buralarda sıkı bir öğretmen-öğrenci ilişkisi içinde öğrenciler sosyalleşmeyi ve faydalı şeyler yapmayı öğreniyorlardı. Öğrenciler okulda akşama kadar kalıyordu. Tek çocuklu ailelerin çocukları için iyi bir uygulama idi; ama başarısızlığa uğradı ve kapatıldı.

O zaman tartışılan bir başka konu, yetenekli çocukların özel kurumlara gönderilip gönderilmeyeceği idi. Sovyet eğitiminin temel geleneğinde okullar birlik okulları (comprehensive) idi ve çocuklar yeteneklerine göre farklı muamele görmüyordu. Leningrad'daki Kirol Bale Okulu gibi uygulamalar çok özel durumlar idi. Ama zamanla matematik ve dil alanında yetenekli çocuklar için deneme okulları açıldı.

Kruşçev zamanında okul ve iş hayatını birbirine yaklaştırmak için ciddi çalışmalar yapıldı. Ortaöğretileri tamamlamak için akşam ortaokul sınıflarına devam etme imkânı da vardı. Ama bu özellikle yükseköğretim alanında oldu. 1964'te 1.708.000 mektupla öğretim (correspondance) ve 569.000 gece öğrencisi vardı. Normal öğrencilerin sayısı ise 1.584.000 idi. Mektupla öğretim öğrencilerine, öğrenimlerini sürdürmeleri için iş hayatında kolaylık gösteriliyordu. 1969'da 794 yükseköğretim kurumunda yaklaşık 4.500.000 öğrenci vardı. 1965'te yönetim okulları açılmaya başlandı. Stalin zamanında ihmal edilen bilgisayar alanındaki çalışmalar yeniden başladı.

Batı üniversitelerindeki gibi problem çözme üniversitede değil, daha sonra iş hayatında öğretiliyordu. Okulda ise büyük oranda (beş yılda ortalama 1000 saat) siyasi eğitim (Marksizm-Leninizm, dialektik Materyalizm) öğretiliyordu. Ama bu, öğrenciler arasında bir heyecan yaratmıyordu (sınıfsız Sovyetler Birliği'nde sınıf çatışmalarını öğreniyorlardı). Bu hayali güvensizlik 1956'da tüm sovyet ortaokul sisteminde bir huzursuzluğa neden oldu. Son sınıftaki Sovyetler Birliği Tarihi final sınavı Kruşçev'in emri ile birdenbire iptal edildi. Tarih öğretmenleri ne yapacaklarını şaşırıyorlardı.

Sadece üniversiteyi iyi derece bitirenler çalışacakları yerleri kendileri seçiyorlar, diğerleri zor yerlerdeki işlere atamıyorlardı. Altmışlı yıllarda hallusinasyon yapan uyuşturucular yasaklandı. Öğrenciler yabancı radyoları dinlemeye başladılar. Öğrenci huzursuzluğu arttı, ama Batıdaki gibi gösteriler olmadı. Sadece hocaları ile tartışmaya başladılar.

Seksenli yıllarda Kafkaslarda ve Baltık Cumhuriyetlerinde milliyetçi direnişler başladı (Estonya ve Gürcistan'da). Rus olmayan cumhuriyetlerde Rusça'nın eğitim dili olmasına tepkiler çıkmaya başladı. Mahalli diller sadece kendi cumhuriyetlerinde okutuluyordu.

Dolayısıyla Ruslar tüm cumhuriyetlere kolaylıkla dağılırken, Rus olmayanlar belli topraklarda sınırlı kalıyordu (Estonya’da nüfusun %28’i, Lotonya’da % 33’ü Rus idi). 1983’de Politbüro, cumhuriyetlerdeki Rusça eğitimin daha da yoğunlaştırılmasını istiyordu.

Aynı zamanda gençlik de yaşam olarak komünist sınırları zorluyordu. Boş zamanlar için kurulan Komsomal örgütü gençlerin eğlence ve lüks yaşam isteği karşılayamıyordu. 1984’te mesleki eğitim ile akademik eğitim arasında uzun zamandan beri süregelen mücadele yeni bir safhaya ulaştı ve mesleki eğitim ağırlık kazandı.

Eğitim sistemi ihtiyaç duyulardan iki kat fazla lisans eğitimi mezunu yetiştirmişti. Ama orta beceriye sahip işgücünde büyük bir açık vardı. Böyle olunca üniversiteye giden yol daraltıldı ve öğrenciler mesleki eğitime yönlendirildi. Okula başlama yaşı 7’den 6’ya indirildi. Zorunlu öğretim on yıldan onbir yıla çıktı. “İşçi eğitimi”ne ayrılacak ders saati sayısı tartışmalı kaldı. Öğretmen eğitimi dört yıldan beş yıla çıkartıldı.

Sovyetlerden Sonra

Sovyetler Birliği’nde 1980’den itibaren program, ders kitabı, öğretim metodu gibi alanlarda reform çalışmaları başlamıştı. Yeni bir okul yaratılmak isteniyordu. Sovyetlerin dağılmasından sonra, 1992 Eğitim Kanununda yeni bir reform felsefesi yer alıyordu. Rus olmayan bölgelerdeki eğitim kurumları üzerinden devlet kontrolü kaldırıldı. Eğitimle üretim birleştirilmeye çalışıldı. Ekonomik gelişmeleri destekleyecek bir iş-başında eğitim öngörülüyordu.

1993’te tüm okullarda 35.2 milyon öğrenci kayıtlı idi (20.5 milyon ilkokullarda, 1.8 milyon mesleki ve teknik okullarda, 2.1 milyon özel ortaöğretim kurumlarında, 2.6 milyon yükseköğretim kurumlarında). 70.200 genel ilköğretim okulu, 82.100 okulöncesi eğitim kurumu vardı. Okulların birçok fiziki yetersizlikleri vardı. Büyük bir öğretmen açığı vardı ve varolan öğretmenlerin de ücretleri çok düşüktü. Lise öğrencileri üniversite ve diğer yüksek okullara girmek için ÖSS gibi bir giriş sınavından geçiyordu (Vyssheye Uchebnoye Zavedeniye –VUZ). 42 üniversite yetersiz geliyordu.

1990’lı yıllarda öğretim programlarında ve ders içeriklerinde önemli değişiklikler yapıldı. 1992 yasası zorunlu eğitim bitirme yaşını onyediden onbeşe çekti. Çünkü sınıfta kalmalar ve okuldan uzaklaştırmalar aşırı derecede fazla idi.

Sovyetler Birliğinden ayrılan her ülke kendi eğitim sistemini yeniden düzenleme çalışmaları yaptı. Ama eğitim reformları öğretmen ve velilere kadar dayandığı için, Batı tipi bir eğitimin kurulmasında gene en büyük direnci öğretmenler göstermişlerdir.

Sonuç

Rusya’nın Batılılaşmasında Büyük Petro dönemi bir başlangıç kabul edilmektedir. Oysa Rusya’da Petro’dan önce Batılılaşma için bir çekirdek oluşturulmuş, içinde Petro’nun da yetiştiği mahalleler kurulmuş ve Batılılaşma ortamı hazırlanmıştı. Petro, ortodoks kilisesinde yaptığı reformlarla ve soylular düzenlemesi ile Batılılaşmanın önündeki en büyük engelleri kaldırmış, devleti laikleştirmiş ve toptan bir Batılılaşma seferberliği başlatmıştır. Soylulara zorunlu eğitim zorlaması getirerek onları *devletin kölesi* yapmış ve dolayısıyla Rusya devletini her yönden güçlendirmiştir.

Riasanovski, modernleşme dönemi Rus tarihini dört safhaya ayırıyor: Aydınlanma çağı (1700-1826), İdealist felsefe ve Romantizm çağı (1830-1860), Realizm ve İrfan çağı (1860-1917), Sosyalizm çağı (1917 sonrası). *Aydınlanma çağı* içinde Büyük Petro, Anna

Ioannovna, I.Elizabeth ve Büyük Katerina ile I.Alexander yer almaktadır. Ama bu dönemde özellikle Golitsin'in Eğitim Bakanlığı sırasında ve Magnitski gibi adamlarla tekrar dine yönelme ve Petro'nun laik politikasından sapma da görülmektedir. *İdealist felsefe ve romantizm çağı* denilen dönemde I.Nikolas'ın egemenliği yaygın olarak hüküm sürdü. Batıdaki her türlü siyasi ve felsefi akımlar Rusya'ya taşındı, Rus milliyetçiliği siyasi olarak ortaya çıkmaya başladı. Rusya Avrupa'dan artık "kötü şeylerin" de geldiğini anladı ve oraya kapılarını kapatma kararı verdi. *Realizm ve irfan çağı* II.Alexander'dan başlayıp çarlık yönetiminin yıkılmasına kadar devam etmektedir. Köleliğin kaldırılma çabalarının yanısıra birçok siyasi-ideolojik çatışmaların olduğu, sanayileşmenin başlayıp hızla geliştiği, bilim-sanat ve edebiyat alanlarında Rusya'nın dünyanın önde gelen merkezlerinden biri olmaya başladığı dönemdir. *Sosyalizm çağı* ise çarlığın bitip ideoloji temelli bir devletin kurularak Batı uygarlığından kopmanın başladığı dönem olarak nitelendirilebilir.

Rus eğitiminin Batılılaşmasında dikkati çeken bir başka nokta, 18.yüzyılda eğitim Rusya'yı ve Rus insanını değiştirecek ve değiştirmesi gereken bir araç olarak görülürken, 19.yüzyılda Rus insanını "değiştirmeden eğitmek" amaçlandı. Bu yüzyılın uzun süre eğitim bakanlığı yapan iki kişisi (Uvarov ve Tolstoy) de muhafazakâr insanlardı. Batı ile Rusya'daki bilim adamları ve üniversite öğrencileri entelektüel bağ kesildi. Adeta Rusya ile Batı arasında "demir perde" o zaman çekildi. 19.yüzyılın başındaki Napolyon'un Moskova seferi ve yüzyıl ortasındaki Kırım Savaşı, Rusya'da dini eğilimleri ve milliyetçiliği arttırdı. Bu yüzyılın Bir taraftan Batıdaki her türlü sosyal ve siyasi huzursuzluk ve ihtilal hareketleri Rusya'da da ortaya çıkmaya başlamıştı ve bunlar bir virüs gibi görülüyordu. Eğitim politikalarındaki değişikliği biraz da buna bağlamak gerekir.

1700'lü yıllarda Büyük Petro ile başlayan Rus Batılılaşması, 1917 devriminden sonra yeni bir toplum ve yeni bir devlet anlayışı modeliyle âdeta Petro dönemini kapatmış gözükmektedir. Büyük Petro Rusya'yı Batı Avrupa ile bütünleştirmek, aynı değerleri taşıyan bir devlet yapmak istiyordu. O zamana kadar Avrupa'nın bir parçası olmaya çalışan Rusya, Ekim Devrimi ile Avrupa'dan ayırdı ve hatta orası ile sıcak veya soğuk savaşların içinde olmaya başladı. Bu dönem hâlâ devam etmektedir.

Kaynakça

- Alatlı, Alev, **Aydınlanma Değil, Merhamet!**, Everest Yayınları 2004
- Alatlı, Alev, **Dünya Nöbeti**, Everest Yayınları 2007.
- Alston, Patrick L. **Education and the State in Tsarist Russia**, Stanford 1969
- Anderson, Matthew S. **Peter the Great**. London: Thames and Hudson Ltd., 1978.
- Anisimov, Evgenii V. **The Reforms of Peter the Great: Progress through Coercion in Russia**. Translated by John T. Alexander. Armonk, New York: M.E. Sharpe, Inc., 1993.
- Aytaç, Kemal, **Politeknik Eğitim Reformları (Teori ve Uygulamaları)**, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1971.
- Bereday, G.Z.F. **The Changing Soviet School**, Riverside Press, 1960. Gebonden 1969.
- Bereday, George Z. F., Jaan Pennar, **The Politics of Soviet Education**, New York: Praeger, 1960
- Bova, Russell (Ed.) **Russia and Western Civilization: Cultural and Historical Encounters**. Armonk, NY, and London: Sharpe. 2003.
- Brickman, William W. "John Dewey in Russia", *Educational Theory*, 10/1,2007. 83 – 86.

- Brickman, William W.; John T. Zepper, **Russian and Soviet Education, 1731-1989**, New York, Garland Pub. 1992
- Cracraft, James. **The Church Reform of Peter the Great**. Stanford: Stanford University Press, 1971.
- Dewey, John, **Impressions of Soviet Russia and the revolutionary world**, New York 1929. <http://deweytextsonline.area501.net/ImpressionsOfSovietRussia.htm> (10.09.2008)
- Eaton, Jana Sackman. "Russia: The State of Education at the Turn of the Century", **Social Education**, v65 n2 p102-106 Mar 2001.
- Eklof, Ben, Larry E. Holmes and Vera Kaplan (Ed), **Educational Reform in Post Soviet Russia**. New York: Routledge, 2005.
- Eklof, Ben, "The Myth of the Zemstvo School: The Sources of the Expansion of Rural Education in Imperial Russia: 1864-1914", **History of Education Quarterly**, Vol. 24, No. 4 (Winter, 1984), pp. 561-584
- Ergün, Mustafa, "Batılılaşma Dönemi Osmanlı Eğitim Sisteminin Gelişimine Mukayeseli Bir Bakış", **Osmanlı Dünyasında Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi. Tebliğler (12-15 Nisan 1999)**. İstanbul: İRCİCA yay. 2001. 89-102. (<http://www.egitim.aku.edu.tr/ergun1.htm>) (10.09.2008)
- Ergün, Mustafa, Barış Çiftçi. "Türk Dünyasının İlk Ortak Eğitim Reformu: Usul-ü Cedid", **I.Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı. 9-15 Nisan 2006 Çeşme-İzmir. Bildiri Kitabı cilt II**. İzmir 2008. S.791-803.
- Fleener, Erin M. **Peter the Great as a Constructive Revolutionary**, <http://www.wou.edu/las/socsci/history/thesis07/Fleener.htm> (10.09.2008)
- Flynn, James T. "Magnitskii's Purge of Kazan University: A Case Study in the Uses of Reaction in Nineteenth-Century Russia". **The Journal of Modern History**, Vol. 43, No. 4 (Dec., 1971), pp. 598-614
- Flynn, James T. **The University Reform of Tsar Alexander I, 1802-1835**. The Catholic University of America Pres, 1992
- Hans, Nicholas. **History of Russian Educational Policy 1701-1917**, New York: Russell and Russell, Inc., 1964.
- Hans, Nicholas. **The Russian Tradition in Education**, London: Routledge and Kegan Paul, 1963.
- Holmes, Brian, G.H.Read, S.Voskresenskaya. **Russian Education: Tradition and Transition**, Routledge; 1995)
- Ignatiev, P.N. vd. **Russian Schools and Universities in the World War**. Yale University 1929.
- Ivanov, Sergei M. **Çağdaşlaşma Sürecinde Rusya'nın ve Türkiye'nin Yazgılarındaki Benzerlik Üzerine (18. Yüzyıl - 20. Yüzyılın Başları)**, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/fulltext/3449.pdf> (10.09.2008)
- İlber Ortaylı-Alev Alatlı Konferansı, <http://www.alevalatli.com/menu.asp?sayfa=detay&makale=31&v=RUSYA&kat=28> (10.09.2008)
- Johanson, Christine, **Women's Struggle for Higher Education in Russia, 1855-1900**. Montreal: McGill-Queen's Uni. Press, 1987.
- Johnson, W.H.E. **Russia's Educational Heritage**, Pittsburgh: Carnegie Press 1950.
- Kosheleva, O. E. "The Beginnings of Women's Education in Russia", **Russian Education and Society**, v37 n4 p6-14 Apr 1995
- Krumbholz, Joachim, **Die Elementarbildung in Russland bis zum Jahre 1864**, Steiner Franz Verlag, 1998.

- Kurat, Akdes Nimet, **Rusya Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu yay. 1999
- Lentin, Antony, **Russia in the Eighteenth Century: From Peter the Great to Catherine the Great (1696-1796)**, New York: Barnes & Noble Books, 1973.
- Lewitter, L.R. "Peter the Great and the Modern World." **History Today**, Vol. 35, Iss. 2 (1985): 16-23.
- Lipski, Alexander, "Some Aspects of Russia's Westernization during the Reign of Anna Ioannovna, 1730-1740", **American Slavic and East European Review**, Vol. 18, No. 1 (Feb., 1959), pp. 1-11
- Long, Delbert H. and Long, Roberta A. (Ed). (1999). **Education of Teachers in Russia**. London: Greenwood Press.
- Matthews, Mervyn. **Education in the Soviet Union Policies and Institutions Since Stalin**, Allen & Unwin, 1982.
- Mchitarjan, Irina, "John Dewey and the development of education in russia before 1930 - report on a forgotten reception", **Journal Studies in Philosophy and Education**, 19,1-2,2000. 109-131
- Miliukov, P.N. "Secular Schools under Peter the Great." **Peter the Great, Reformer or Revolutionary?** Ed. Marc Raeff. Boston: Heath, 1963.
- Mirzahan Egamberdiyev, "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'daki Eğitim politikası (1870-1917)", **Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1, (2005), 103-108 (<http://www.kefad.gazi.edu.tr/2005.1/103-108.pdf.pdf>) (10.09.2008)
- Mirzahan Egamberdiyev, "Türkistan'da Açılan Rus Eğitim Müesseselerinin Ruslaştırma Siyasetindeki Rolü", Mart 2005 Cilt:13 No:1 **Kastamonu Eğitim Dergisi** 233-240. (<http://www.ksef.gazi.edu.tr/dergi/pdf/Cilt13-No1-2005Mart/mega.pdf>) (10.09.2008)
- Naletova, Inna, "Sociological Aspects of Religiosity and Education in Russia", **Religion And Democracy: An Exchange Of Experiences Between East And West**, The CESNUR 2003 International Conference, Vilnius, Lithuania, April 9-12 2003 (http://www.cesnur.org/2003/vil2003_naletova.htm) (10.09.2008)
- Nearing, Scott. **Education in Soviet Russia**, New York: International Publishers, 1926
- Riasanovsky, Nicholas V. **The Image of Peter the Great in Russian History and Thought**. New York: Oxford University Press, 1985.
- Riasanovsky, Nicholas V. **Russian Identities: A Historical Survey**, Oxford: Oxford University Press 2005.
- Rogger, Hans, **Russia in the Age of Modernisation and Revolution, 1881-1917**. London: Longman, 1983.
- Rozhdestvenskii, S.V. "Educational Reforms." **Peter the Great, Reformer or Revolutionary?** Ed. Marc Raeff. Boston: Heath, 1963.
- Simon Dixon, **The Modernisation of Russia, 1676-1825**, Cambridge University Press, 1999.
- Sinel, Allen, **The Classroom and the Chancellery. State Educational Reform in Russia Under Count Dmitry Tolstoi**. Harvard Uni. Press, 1973.
- Taşdemirci, Ersoy, "1936 Yılında Sovyet Rusya'da Yüksek Öğretim Hakkında Hazırlanmış Bir Rapor Ve Bu Raporun Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Tarihi Bakımından Önemi". **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 11, 200, s.1-37. (http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_11_01_Tasdemirci.pdf) (10.09.2008)
- Van Dyke, Carl. **Russian Imperial Military Doctrine and Education, 1832-1914**, New York, 1990.
- Violette, Aurele J. "Reforms of Naval Officer Education in Russia During the Reign of Alexander II", **European History Quarterly** 1976 6: 427-448.

- Walker, Franklin A. "Enlightenment and Religion in Russian Education in the Reign of Tsar Alexander I", **History of Education Quarterly**, Vol. 32, No. 3 (Autumn, 1992), pp. 343-360.
- Walker, Franklin A. "Popular Response to Public Education in the Reign of Tsar Alexander I (1801-1825)", **History of Education Quarterly**, Vol. 24, No. 4 (Winter, 1984), pp. 527-543.
- Whittaker, Cynthia, **The Origins of Modern Russian Education: An Intellectual Biography of Count Sergei Uvarov, 1786-1855**, DeKalb, Northern Illinois University Press, 1984
- Yiđit Yüksel, Dilek, **Rus Modernleşmesi ve Türkiye (1682-1905)**. Hacettepe Üniversitesi AİİT Enstitüsü Doktora Tezi, 2006.